

SATICININ ÖLÜMÜ /
OKUMA STRATEJİSİ;
İKİLİ KARŞITLIK/
BİRLİKTELİK-
YAN YANALIK

SELDA ÖNDÜL*

* Doç.Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve
Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro
Bölümü

I

Perde flütle çalınan bir melodiyle açılır. Şarkı çimler, ağaçlar ve ufuk üzerinedir. Perde açıldığında karşımızda Satıcı'nın evi vardır. Ev dört bir yandan yüksek binalarla çevrilidir. Oyun mekanına gerçeklikten yükselen rüya atmosferi hakimdir.

*Mekana rüya havası hakimdir, gerçeğin içinden yükselen bir rüya. /
An air of the dream dings to the place, a dream rising out of reality
(125).*

Burası iki katlı mütevazı bir evin alt katında yer alan mutfak alanıdır. Önde orkestraya doğru uzanan alan arka bahçe ve ev dışında geçenlerin mekanı olacaktır. Üst katta oğlanların odası, sahne gerisinde ise oturma odası

Flüt, daha sonra Willy'nin Ben'den hatırlamadığı babasının flüt çaldığını öğrenmesiyle bir anlamı, babasızlığın ağırlığını her an hissettiği açıklığa kavuşacaktır.

yer almaktadır. Anda geçen sahnelerde görülmeyen duvarlar oyun kişileri tarafından görünür olacak, hatırlama sahnelerinde ise duvarlar engelleyici olmayacaktır. Oyun kişileri duvarlardan geçebileceklerdir.

Melodi devam ederken Willy Loman gelir. İki adet örnek satış valizi taşımaktadır. 60 yaşını geçmiştir, çok yorgun görünmektedir. Kocasının geldiğini duyan Linda yatağından çıkar. Hemen parantez içinde Linda'nın kocasına karşı yönelimi açık edilir.

Genellikle neşelidir. Willy'nin davranışlarına verebileceği olağan dışı tepkileri çelik gibi güçlü bir bastırma alışkanlığı geliştirmiştir. Onu ifade edilemeyecek bir biçimde sever, ona tapar. Willy'nin değişken mizacı, büyük hayalleri ve küçük zalimlikleri, kendisinin de paylaştığı ama ifade etmek ve sonuna kadar gitmek için gereken özelliklere sahip olmadığı, karmakarışık özlemleri adeta hatırlatmaya yaramaktadır. / Most often jovial, she has developed an iron repression of her exceptions to Willy's behavior — she more than loves him, she admires him, as though his mercurial nature, his temper, his massive dreams and little cruelties, served her only as sharp reminders of the turbulent longings within him, longings which she shares but lacks the temperament to utter and follow to their end (126).

Linda ile konuşmalarından Willy'nin beklenmedik bir biçimde eve döndüğü anlaşılır.

WILLY (*kafası karışmış*): Yolda gidiyordum, anlıyor musun? Ve hiçbir şeyim yoktu. Hatta etrafa bile bakıyordum. Düşünebiliyor musun, benim, etrafa baktığımı, her hafta geçtiğim yollara, bütün hayatım

Willy arabasıyla giderken bir-

den daha fazla devam edemeyeceğini anlamıştır. Birden fark etmiştir ki son beş dakikayı hatırlayamıyordu. Kafasını toparlayamadığını söyler.

boyunca. Ama kuzey öyle güzel ki Linda. Ağaçlar sıktır, güneş ılıktır. Ön camı açtım ve bıraktım ılık hava vücudumda gezinsin. Sonra birden, bir baktım ki, yoldan çıkmışım! Ne diyorum sana, araba kullandığımı tümüyle unutmuşum. Beyaz çizginin öteki tarafına geçmiş olsaydım birini öldürebilirdim. Yola devam ettim –beş dakika sonra yine hayallere dalmıştım, ve neredeyse (iki parmağını gözlerine bastırır.) Aklıma öyle şeyler geliyor ki, öyle tuhaf şeyler. / (*with wonder*): I was driving along, you understand? And I was fine. I was even observing the scenery. You can imagine, me looking at scenery, on the road every week of my life. But it's so beautiful up there, Linda, the trees are so thick, and the sun is warm. I opened the windshield and just let the warm air bathe over me. And then all of a sudden I'm goin' off the road! I'm tellin'ya, I absolutely forgot I was driving. If I'd've gone the other way over the white line I might've killed somebody. So I went on again — and five minutes later I'm dreamin' again, and I nearly... (He presses two fingers against his eyes.) I have such thoughts, I have such strange thoughts (127-8).

Linda Willy'nin New York'ta yerleşik bir iş istemesi gerektiğini düşünmektedir. Willy kendisinin New York değil New England adamı olduğunda ısrarlıdır. Ayrıca,

çalıştığı şirketi babasından devralan Howard'ın dünyadan haberi yoktur Willy'e göre; baba Wagner hayatta olsa Willy çoktan New York sorumlusu olmuştur.

Willy yaşlı ve yorgundur ve artık seyyar satıcılık yapmamaktadır.

Sorun bu kadarla kalmamaktadır. Willy ve Linda oğullarından söz ederler. Linda ikisinin de evde eski günlerde olduğu gibi olmalarından mutluluk duymaktadır.

Willy ile Biff bellidir ki sabah tartışmışlardır. Daha doğrusu Willy Biff'e para kazanıp kazanmadığını sormuş ve "hır çıkmıştır". Willy Biff'in nasıl olup da çiftliklerde haftalığı otuz beş dolardan gündelikçi olarak çalıştığını anlayamamaktadır. Biff artık otuz dört yaşındadır ve hala yerleşik bir işe sahip değildir. Linda'nın savunması Biff'in kendini aradığıdır. Willy'ye göre bu utanılacak bir durumdur. Biff'in neden eve geldiğini bilmek ister Willy.

Willy'nin içinde bulunduğu durum oyunun hemen ilk dakikalarında ortaya konmuş olur. Bellidir ki babasının yerine şirketin başına geçen Howard da Willy'nin beklentilerini yanıtlamamaktadır.

Linda'nın yanıtı Biff'in kaybıdır. Baba evine sığınmak için dönmüştür. Willy böylesine çekici bir kişiliğin kaybolmuş olmasına akıl erdirememektedir. Bir an önce tembel olarak nitelediği oğlunun bir an sonra kesinlikle tembel olmadığını söylemesi Willy'nin kafasının karışıklığına örnektir. Ona bir satıcılık/pazarlama işi bulacaktır; Biff kısa zamanda büyük adam olacaktır hiç kuşkusuz

Oğlunun geçmişteki imgesi canlanır hayalinde.

Eski güzel günler yerini güne bırakmıştır. Willy günde adeta nefes alamamaktadır.

WILLY: Lisede nasıl peşinden koştuklarını hatırlıyor musun? İçlerinden birine gülümsedi mi hepsinin yüzü ışı ışıl parıldardı. Sokakta yürüdüğü zaman. / Remember how they used to follow him around in high school? When he smiled at one of them their faces lit up. When he walked down the street (130).

WILLY: Bizi nasıl da kutuladılar buraya. Tuğlalar ve pencereler, pencereler ve tuğlalar. (...) Sokak dizi dizi araba. Mahallede bir nefeslik temiz hava yok. Çim büyümüyor, arka bahçede tek bir havuç bile yetiştiremiyorsun. Apartmanlara

Kafasının karışıklığının yanı sıra oğlunun bir hiç olduğunu kabul etmek de istememektedir.

Anın gerçeğinden hatıralara sığır.

Ama her şey değişmiştir. Anın acımasız gerçekliği Willy'nin sevdiği peynirin olmamasını anlaması ile ortama egemen olur. Peynirin yokluğu günün yoksunluklarının söze dökülmesini tetiklemiştir.

karşı bir yasa olmalı. Oradaki iki güzel karaağacı hatırlıyor musun? Biff'le benim ikisinin arasına salıncağı kurduğumuzu? / The way they boxed us in here. Bricks and windows, windows and bricks. (...) The street is lined with cars. There's not a breath of fresh air in the neighborhood. The grass don't grow any more, you can't raise a carrot in the back yard. They should've had a law against apartment houses. Remember those two beautiful elm trees out there? When I and Biff hung the swing between them?

LINDA: Ya, sanki kentten milyonlarca mil uzaktaymışız gibiydi. / Yeah, like being a million miles from the city.

WILLY: Müteahhiti ağaçları kestiği için tutuklamalıydılar. Mahallemizin canına okudular. (*Hülyalı.*) Gün geçtikçe eski günler hakkında daha çok düşünüyorum Linda. Yılın bu zamanında leylaklar, renk renk çiçekli sarmaşıklar olurdu. Sonra şakayıklar açardı, ve zerrinler, fulyalar, nergisler. Bu oda nasıl da mis gibi kokardı! / They should've arrested the builder for cutting those down. They massacred the neighbourhood. (*Lost.*) More and more I think of those days, Linda. This time of year it was lilac and wisteria. And then the peonies would come out, and the daffodils.

What fragrance in this room! (131)

Happy ve Biff de konuşmalara uyanmışlar aşağıyı dinlemekte ve duyduklarını yorumlamaktadırlar.

Biff kardeşi Happy'den iki yaş büyüktür. Yapılıdır. Ama bugünlerde bitkin görünmektedir ve kendine güvenini kaybetmiş gibidir. Kardeşine göre daha az başarılı olmuştur. Hayalleri Happy'ninkilerle kıyaslandığında gerçekçi değildir ve daha büyüktür. Happy uzun boyludur, güçlü kuvvetlidir. Cinsel cazibesi aşikardır; bir çok kadın tarafından keşfedilmiş bir renk, bir koku gibi. Ağabeyi gibi o da kaybolmuştur, ama başka bir biçimde. Çünkü, başarısızlıklarıyla asla yüzleşmemiştir. Bu nedenle kafası daha karışıktır ve derisi daha kalındır, görünürde kendinden daha memnun görünse de. / Biff is two years older than his brother Happy, well built, but in these days bears a worn air and seems less self-assured. He has succeeded less, and his dreams are stronger and less acceptable than Happy's. Happy is tall, powerfully made. Sexuality is like a visible color on him, or a scent that many women have discovered. He, like his brother, is lost, but in a different way, for he has never allowed himself to turn his face toward defeat and is thus more confused and hard-skinned, although seemingly more content (133).

HAPPY (iyiden iyiye duygulanmış):

Willy'nin içinde bulunduğu durum, kendisinin algısı aktarıldıktan hemen sonra vakit geçirmeden oğulların bakış açısı sergilenir.

Yazar, onları da (parantez içi bilgisiyle) hemen tanıtır okuyucuya.

Onlar da geçmişi hatırlamaktadırlar. Hatta onlar da, babalarına benzer biçimde, geçmiş günleri özlemle an-

Tuhaf, değil mi Biff? Yine burada birlikte uyumamız? Eski yataklarımız. (*Yatağını şefkatle pıptırlar.*) Yataklarımız arasında gidip gelen sözler, ha? Bütün hayatımız. / (*with deep sentiment*): Funny, Biff, y'know? Us sleeping in here again? The old beds. (*He pats his bed affectionately.*) All the talk that went across those two beds, huh? Our whole lives.

BIFF: Ya. Bir dolu hayal, bir dolu plan. / Yeah. Lotta dreams and plans (134).

HAPPY: Ne oldu Biff? Eski neşene güvenine ne oldu? (...) Mesele nedir? / What happened, Biff? Where's the old humor, the old confidence? (...) What's the matter?

Ancak, konuşmalarının odağı babalarına olanlar ve Biff ile babası arasındaki anlaşmazlıktır.

BIFF: Babam neden hiç durmadan alay ediyor benimle? / BIFF: Why does Dad mock me all the time?

HAPPY: O seninle alay etmiyor, o... / He's not mocking you, he...

BIFF: Ne söyleyeysem yüzünde alaycı bir ifade beliriyor. Yanına yaklaşamıyorum. / Everything I say there's a twist of mockery on his face. I can't get near him.

HAPPY: O sadece senin iyi işler yapmanı istiyor, o kadar. Uzun zamandır seninle babam hakkında konuşmak istiyordum Biff. Ona -- bir şeyler oluyor . Kendi kendine – konuşuyor. (...) Çoğu zaman seninle konuşuyor. / He just wants you to make good, that's all. I wanted to talk to you about Dad for a long time, Biff. Something's – happening to him. He – talks to himself. (...) Most of the time he's talking to you.

BIFF: Ne diyor benim hakkımda? / What's he say about me?

(...)

HAPPY: Galiba senin yerleşmemiş olman, hala oradan oraya gitmen ... / I think the fact that you're not settled, that you're still kind of up in the air... (134-5)

Babaları gibi Happy de Biff de günlerinden memnun değildirlir.

BIFF: Ve şimdi, buradayım, ve kendimle ne yapacağımı bilmiyorum. *(Bir duraklamadan sonra)* Her zaman hayatımı ziyan etmemeye gayret gösterdim, ve her defasında, tek yaptığının hayatımı ziyan etmek olduğunu anlayarak buraya geri döndüm. (...) İşler yine sarpa sardı. Belki de evlenmeliyim. Bir şeye bağlanmalıyım. Belki sorunum budur. Çocuk gibiyim. Evli değilim, bir işte çalışmıyorum, tam

– bir çocuk gibiyim. Sen mutlu musun Hap? Sen başardın, değil mi? Mutlu musun? / And now, I get here, and I don't know what to do with myself. (*After a pause.*) I've always made a point of not wasting my life, and everytime I come back here I know that all I've done is to waste my life. (...) I'm mixed up very bad. Maybe I oughta get married. Maybe I oughta get stuck into something. Maybe that's my trouble. I'm like a boy. I'm not married, I'm not in business, I just – I'm like a boy. Are you content, Hap? You're a success, aren't you? Are you content?

HAPPY: Lanet olsun, hayır! / Hell, no!

BIFF: Neden? Para kazanıyorsun, değil mi? / Why? You're making money, aren't you?

HAPPY (*enerjik, kendini ifade ederek dolaşarak*) Şimdi bütün yapabildiğim alım-satım sorumlusunun ölmesini beklemek. Düşünebiliyor musun benim alım-satım sorumlusu olduğumu? Adam iyi arkadaşım. Daha yeni, Long Island'da müthiş gayri menkuller yaptırdı. İki ay yaşadı yaşamadı orada, sattı, şimdi yenisini yaptırıyor. Bir kere bitti mi gönlü geçiyor. Ben de aynısını yapacağımı biliyorum. Neden çalıştığımı, lanet olası, ak-

lim almıyor. Bazen evimde oturuyorum –tek başıma. Ve ödediğim kirayı düşünüyorum. Çılgınlık bu. Ama sonra diyorum ki, her zaman istediğim buydu. Bir ev, bir araba ve bir dolu kadın. Yine de, lanet olsun, yalnızım. / (*moving about with energy, expressiveness*): All I can do now is wait for the merchandise manager to die. And suppose I get to be merchandise manager? He's a good friend of mine, and he just built a terrific estate on Long Island. And he lived there about two months and sold it, and now he's building another one. He can't enjoy it once it's finished. And I know that's just what I would do. I don't know what the hell I'm workin' for. Sometimes I sit in my apartment – all alone. And I think of the rent I'm paying. And it's crazy. But then, it's what I always wanted. My own apartment, a car, and plenty of women. And still, goddammit, I'm lonely (136-7).

Biff için gelecek de umut vaad etmemektedir. Geçmiş ise hatırlanmak istenmeyecek denli pişmanlıklarla doludur. Ne zaman sıkıştığını hissetse soluğu ana-baba evinde almaktadır.

BIFF: Geleceğin nasıl olduğunu bilmiyorum. Ne istemem gerektiğini – bilmiyorum. / I don't know what the future is. I don't know – what I'm supposed to want.

HAPPY: Ne demek istiyorsun? / What do you mean?

BIFF: İşte, liseden sonra altı yedi yıl geçirdim başarmak için. Paket-

lemeci olarak, satıcı olarak, bir iş-ten ötekine. Sefil bir varoluş biçimi. Yazın kavurucu sabahları metroya binmek. Bütün ömrünü depodaki malları saymaya, ya da telefon etmeye, ya da alıp satmaya adamak. Bütün isteğin üstün çıplak dışarıda olmakken iki hafta tatil yapmak için yılın elli ayında sürünmek. Üstelik, yanındakini hep geçmek zorundasındır. Başka yapacak bir şey de yoktur – bir gelecek kurmak için. / Well, I spent six or seven years after high school trying to work myself up. Shipping clerk, salesman, business of one kind or another. And it's a measly manner of existence. To get on that subway on the hot mornings in summer. To devote your whole life to keeping stock, or making phone calls, or selling or buying. To suffer fifty weeks of the year for the sake of a two week vacation, when all you really desire is to be outdoors, with your shirt off. And always to have to get ahead of the next fella. And still – that's how you build a future (135).

HAPPY: Demek çiftlikte çalışmak gerçekten hoşuna gidiyor? Mutlu musun orada? / Well, you really enjoy it on a farm? Are you content out there?

BIFF (*artan bir heyecanla*): Hap, savaştan önce evi terk ettiğimden beri yirmi, otuz değişik işte

çalıştım, ve hepsi de aynı biçimde sonuçlandı. Daha yeni fark ettim. Nebraska'da sığır güderken, sonra da Kuzey ve Güney Dakota'da, Arizona'da ve Teksas'da. Şimdi eve gelmemin nedeni bu, galiba, çünkü farkına vardım. Çalıştığım çiftlikte, orada şimdi bahar, anlıyor musun? Aşağı yukarı on beş tayı vardı. Bir kısrak ve yeni doğmuş taydan daha ilham verici -- daha güzel bir şey yoktur. Üstelik serindir şimdi orası, anlıyor musun? Teksas serindir şimdi, üstelik de bahar. Benim olduğum bir yere ne zaman bahar gelse, birden, Tanrım, hiç bir yere vardığım yok diye bir his düşer içime! Lanet olsun ne yapıyorum ben, atlarla oyun oynuyorum, haftada yirmi sekiz dolara! Otuz dört yaşındayım, geleceğimi kurmalıyım. İşte o zaman koşarak eve gelirim. Ve şimdi buradayım, ve kendimle ne yapacağım hakkında hiçbir fikrim yok. / *(with rising agitation)*: Hap, I've had twenty or thirty different kinds of jobs since I left home before the war, and it always turns out the same. I just realized it lately. In Nebraska when I herded cattle, and the Dakotas, and Arizona, and now in Texas. It's why I came home now, I guess, because I realized it. This farm I work on, it's spring there now, see? And they've got about fifteen new colts. There's nothing more inspiring or — beautiful than the sight of a mare and a new colt. And it's cool there now, see? Texas is cool

now, and it's spring. And whenever spring comes to where I am, I suddenly get the feeling, my God, I'm not gettin' anywhere! What the hell am I doing, playing around with horses, twenty-eight dollars a week! I'm thirty-four years old, I oughta be makin' my future. That's when I come running home. And now, I get here, and I don't know what to do with myself (135-6).

Biff tüm çıplaklığı ile kendi gerçeğinin farkındadır.

Biff bu kez bir planla gelmiştir ama. Eskiden yanında çalıştığı Bill Oliver'dan borç para isteyecek, sonra da Teksas'a gidip bir at çiftliği satın alacaktır. İşte o zaman babasına rağmen hem çiftlikte çalışacak hem de adam olacaktır.

BIFF: Bir at çiftliğinde hem istediğim işi yapabilirim hem de bir şey olabilirim. / With a ranch I could do the work I like and still be something (139).

Hatta Happy'ye de gelmesini teklif eder, ama Happy önce kentte bir şey başarmalıdır, ancak ondan sonra ağabeyinin teklifini kabul edebileceğini söyler. İki kardeş geçmişten konuşup gelecek üzerine hayaller kurarken Willy'nin sesi duyulur. Happy babasının bu durumundan utanç duyduğunu ifade eder, Biff'den kalmasını ister. Ancak, Biff babasına hınç duymaktadır.

BIFF (*yatakta kendi kendine*): O bencil, salak / (*to himself in bed*): That selfish, stupid... (140)

Babasının içinde bulunduğu

BIFF: Onu rahatsız eden bir iki şey

durumun nedenini bildiğini de imlemiştir zaten. Tek neden Biff değildir.

var Happy. / There's one or two other things depressing him, Happy.

HAPPY: Ne demek istiyorsun? / What do you mean?

BIFF: Boş ver. Yalnızca her şeyi benden bilme. / Never mind. Just don't lay it all to me (135).

Anne ve kardeşten saklanan, seyirciden de, Baba ile oğlun son karşılaşmasına kadar saklanacaktır.

Oyun Willy'nin geçmişi yaşamasına evrilir. Mekan da zaman da değişir.

Willy Biff ile konuşmaktadır. Biff görünmemektedir ama. Happy ile arabayı yıkamaktadırlar. Willy Biff'e kızlar konusunda öğütler vermektedir. Bir taraftan da Happy'ye camları nasıl silmesi gerektiğini söylemektedir. Kızların Biff'in peşinde koşturmalarından hoşnuttur ama oğlunun herhangi bir kıza gönül vermesini de istememektedir. Biff üniversiteye gitmelidir önce. Oğlanlar görünmezler ama sesleri duyulur. Sonra da genç Biff ile Happy girerler. Biff bir top çalmıştır. Willy topu geri götürmesini söylese de kızgın değildir. Hatta hoşuna bile gitmiştir. Üstelik de koç Biff'i

sevmektedir. Sevince de bir sorun yoktur, ki sevilmenin önemi daha önce Happy tarafından da vurgulanmıştır. Oliver sırf sevdiği için Biff'e iş verecektir

HAPPY: Sen çok seviliyorsun Biff. /
You're well liked, Biff (139).

Willy de sadece sevildiği için kolayca yerleşik bir iş kurabileceğinden söz etmektedir oğullarına.

WILLY: Bir gün kendi işim olacak, ve bir daha asla evden uzağa gitmek zorunda kalmayacağım. / Someday I'll have my own business, and I'll never have to leave home any more.

Yerleşik iş kurmak istemesinin nedenini evden uzak kalmamak olarak açıklar.

HAPPY: Charley amca gibi, ha? /
Like Uncle Charley, heh?

WILLY: Charley amcadan daha büyük! Çünkü Charley – sevilmiyor. Seviliyor da –çok sevilmiyor. / Bigger than Uncle Charley! Because Charley is not – liked. He's liked, but he's not – well liked (143).

Willy oğullarına her gittiği yerde sevgi ve saygı gördüğünü anlatmaktadır.

WILLY: Evet, yola çıktım ve kuzeye Providence'a gittim. Vali ile karşılaştım. (...) Lobide oturuyordu. (...) "Günaydın." Dedim. Ben de, "Vali Bey burada güzel bir şehriniz var." Dedim. Sonra benimle kahve içti. (...) Amerika'da birçok güzel kent ve iyi, dürüst insan var. Beni de tanırlar evlatlarım, New England'ın kuzeyinden güneyine herkes beni tanır. En iyiler. Siz delikanlıları

oraya götürdüğümde, açıl susam açıl, hepimiz için, neden mi -çünkü şunu unutmayın çocuklar: Benim arkadaşlarım var. Arabamı New England'ın istediğim sokağında park edebilirim ben ve polisler kendi arabalarını gibi korurlar arabamı. (...) Bir alıcıyı görmek için asla sırada beklemem. "Willy Loman burada!" Bilmeleri gereken tek şey budur, ve ben doğrudan geçer giderim. / Well, I got on the road, and I went north to Providence. Met the Mayor. (...) He was sitting in the hotel lobby. (...) He said, »Morning!« And I said, »You got a fine city here, Mayor.« And then he had coffee with me (143). (...) America is full of beautiful towns and fine, upstanding people. And they know me, boys, they know me up and down New England. The finest people. And when I bring you fellas up, there'll be open sesame for all of us, 'cause one thing, boys: I have friends. I can park my car in any street in New England, and the cops protect it like their own (144). (...) I never have to wait in line to see a buyer. »Willy Loman is here!« That's all they have to know, and I go right through (145).

Bernard'ın gelip de Biff'in çalışmazsa kalacağını ve üniversite şansını yitireceğini söylemesini bile yine sevgiye bağlar Willy. Sevildiği ve popüler olduğu için başarısız olamayacağı düşüncesinde-

WILLY: Bernard pek sevilmiyor, değil mi? / Bernard is not well liked, is he?

BIFF: Seviliyor da, o kadar çok sevilmiyor. / He's liked, but he's not

dir.

well liked.

HAPPY: Doğru Baba. / That's right, Pop.

WILLY: İşte demek istediğim de tam bu. Bernard okulda en iyi notları alabilir, anlıyorsunuz, değil mi? Ama iş hayatında siz ona beş basacaksınız. Bu yüzden yüce tanrıya şükrediyorum. İkiniz de Adonis gibisiniz. Çünkü bir adam iş dünyasında iyi bir izlenim bıraktı mı, ilgi çekti mi, öne geçer. Bir kez sevildin mi bir şey istemene gerek kalmaz. / That's just what I mean. Bernard can get the best marks in school, y'understand, but when he gets out in the business world, y'understand, you are going to be five times ahead of him. That's why I thank Almighty God you're both built like Adonises. Because the man who makes an appearance in the business world, the man who creates personal interest, is the man who gets ahead. Be liked and you will never want (145).

Dış görünüşün önemli olduğunu düşünmektedir. İmgenin her şey olduğu kanısındadır.

Ancak, çocukların çıkışlarının hemen ardından Linda ile hesap yapmaları ve Linda'nın borçlarını ard arda sıralaması durumlarının pek de iç açıcı olmadığını göstermektedir.

Aslında Willy iyi satış yapamamaktadır.

WILLY: Tanrım, piyasa açılmazsa ne yaparım bilmiyorum. / My God, if business don't pick up I don't know what I'm gonna do! (148)

Daha sonra bu tür yaşam imgesi yine vurgulanacaktır.

Bu sahne aynı zamanda küçük burjuva türü yaşamın da bir ifadesidir. Willy ve Linda asgari düzeyde ve borç/taksit içinde yaşamaktadırlar.

WILLY: Hayatımda bir kez bir şeyin bozulmadan önce tümüyle benim olmasını istiyorum! Hep hurdalıkla yarış içindeyim. Daha yeni bitirdim arabanın taksidini ama şimdiden son nefesini vermek üzere. Buzdolabı deli gibi kayış eskitiyor. Bu şeyleri zamanlıyorlar. Öyle zamanlıyorlar ki tam bütün taksitleri bitiriyorsun onlar da hurdaya çıkmış oluyor. / Once in my life I would like to own something outright before it's broken! I'm always in a race with the junkyard! I just finished paying for the car and it's on its last legs. The refrigerator consumes belts like a goddam manic. They time those things. They time them so when you finally paid for them, they're used up (179).

Sorun yalnızca maddi de değildir: Willy oğullarına anlattığının aksine saygı görmediğini de ifade eder.

WILLY: Sorun ne biliyor musun Linda, kimse benden hoşlanmıyor. (...) İçeri girdiğim an anlıyorum bunu. Gülüyorlar bana. (...) Neden bilmiyorum ama yanımdan geçip gidiyorlar. Fark edilmiyor. / You know, the trouble is, Linda, people don't seem to take to me. (...) I know it when I walk in. They seem to laugh at me. (...) I don't know the reason for it, but they just pass me by. I'm not noticed (148).

Yine oğullarına aktardığının aksine Charley saygın bir adamdır. Charley'nin başarısızlığı, kendisinin başarısız ol-

Willy hala meselenin köküne inememektedir. Başarısızlığını dış görünüşünde aramaktadır. Değişen koşullara

masının nedenini arar. Bunu kendisinin çok konuşmasına, iyi giyinmemesine, şişman olmasına, bu nedenle aptal gibi görünmesine bağlar. Linda onu motive etmeye çalışmaktadır. Bir taraftan da çoraplarını onarmaktadır.

ayak uyduramadığının farkına varmaz.

Hatırlama bir başka hatırlamaya açılır. Karanlıktan bir başka kadının sesi gelmektedir. Linda bu hatırlamanın içinde değıldir. Willy her ikisini de birbirinden bağımsız olarak hatırlamaktadır.

Linda kocasını övmeye devam eder: Willy dünyanın en yakışıklı adamıdır, hiç bir babaya çocukları onun çocukları gibi tapamaz, işini de iyi yapmaktadır, sıkıntılar geçecektir. Willy karısının bir tane olduğunu, eşsiz bir arkadaş/yoldaş olduğunu söylerken bir taraftan da diğer Kadın (Miss Francis)ın kahkahalarla gülen sesi duyulur. Willy yalnızlığından ve gelecek endişelerinden söz ediyordur ki Kadın sahnede görünür. Şapkasını takmaktadır. Kadın da onu övmektedir. Willy'yi seçenin kendisi olduğunu, güçlü bir mizah duygusu olduğunu, çok tatlı olduğunu, harika bir

adam olduğunu onunla iyi vakit geçirdiğini anlatmaktadır. Açıktır ki Willy ona zor bulunan ve pahalı olan ipek çorap hediye etmiştir. Linda ise bu arada hala çoraplarını onarmaktadır.

Linda'nın çorap onarmasına da dayanmamaktadır.

Aynı hatırlama sekansının içine Bernard girer. Biff'i aramaktadır. Biff'in çalışmadıkça sınavı geçemeyeceğini söylemektedir. Willy ise Bernard'ın Biff'e kopya vermesini istemektedir. Linda Willy'ye Biff'in topu iade etmesi gerektiğini, Biff'in kızlara çok kaba davrandığını, annelerin Biff'ten korktuklarını söylemektedir. Bernard Biff'in ehliyetsiz araba kullandığını da iletir. Willy çılgın gibidir, şikayetler karşısında hiç durmadan Biff'i kırbaçlamaktan söz etmektedir. Bunda ise Kadın'ın kahkahaları duyulmaktadır. Willy öylesine bir hale gelir ki Biff hakkında tüm söylenenlerin gerçekliğini inkar edecektir. Linda'nın ona Biff'i hizaya getirmesini söylemeye çalışmasını keser

Her iki kadını da tam da kendisini çok sıkın hissederken onu göklere çıkarır görmesi Willy'nin kaçak ruhunu ifade etmesi açısından önemli seçimlerdir.

ve haykırır:

WILLY: Ona bir şey olduğu yok! Bernard gibi bir solucan mı olmasını istiyorsun? Onun bir ruhu var, bir kişiliği var... / There's nothing the matter with him! You want him to be a worm like Bernard? He's got spirit, personality... (151).

Sahne güne geri döner. Hatırlamalar yerini kendi kendine konuşmalara bıraktığında Willy'nin ağzından dökülenler yadsımanın altını çizer.

WILLY: Hayatım boyunca ona hep doğruları gösterdim. / I never in my life told him anything but decent things (152). Willy hala meselenin köküne inememektedir. Başarısızlığını dış görünüşünde aramaktadır. Değişen koşullara ayak uyduramadığının farkına varmaz.

Loman ailesinin gündeki halinin sergilenmesinden sonra, Willy'nin hafızasındaki geçmişin sergilenmesi, gündeki durumun açıklanması gibidir. Anın nedenleri geçmişte aranmakta ve neden-sonuç ilişkisi içinde açıklanmaktadır. Ancak, Willy izleyici/okuyucunun aksine, ironik bir biçimde, sonuçlara varmakta güçlük çekecektir. Hatırlananların bir inkar ile bitmesi de bu nedenledir.

Happy babasının yanına indiğinde de, onun orada olduğunu algılamasına rağmen, Willy sorular sormaya devam

Ağabeyiyle karşılaşması hayıflanma ve pişmanlığın ifadesidir.

edecektir. Bu kez hatırladığı ağabeyi Ben'dir.

WILLY: Neden ağabeyim Ben'le Alaska'ya gitmedim ki o zaman? Ben! O adam bir dehaydı, adam başarı timsaliydi! Ne büyük hata! Gitmem için yalvarmıştı! / Why didn't I go to Alaska with my brother Ben that time! Ben! That man was a genius, that man was success incarnate! What a mistake! He begged me to go (152).

Ben'in öyküsü tam bir başarı öyküsüdür.

WILLY: Bir adam vardı sırtındaki ile başlayan ve elmas madenleri ile bitiren! (...) Sır nedir? Adam ne istediğini biliyordu, gitti ve aldı? Bir cangıla giriyor ve yirmi bir yaşında çıkıyor, zengin oluyor! / (...) There was a man started with the clothes on his back and ended up with diamond mines! (...)What's the mystery? The man knew what he wanted and went out and got it! Walked into a jungle, and comes out, the age of twenty-one, and he's rich! (152)

Willy başarılı olmak için risk almak gerektiğini de belirtir.

WILLY: Dünya bir istiridyedir; ama onu yatağın içinde açmazsın! / The world is an oyster, but you don't crack it open on a mattress! (152)

Happy'nin ona bakacağını söylemesi üzerine Happy'i gerçekleri görmemekle suçlar. Zaman akmakta, ve daha iyiye doğru yol almamakta-

WILLY: Beni, haftada lanet olası yetmiş dolara mı emekli edeceksin? Kadınların...araban...evin...ve beni hayat boyu emekli edeceksin! İsa aşkına, bugün Yonkers'in öte-

Willy içinde yaşadığı parasal zorlukların, sağlık durumunun ve oğullarının istediği gibi başarılı olamadığının farkındadır. Gerçekle, bu

dir.

sine gidemedim ben! Neredesiniz çocuklar, neredesiniz? Orman yanıyor! Ben araba kullanamıyorum! / You'll retire me for life on seventy goddam dollars a week? And your women and your car and your apartment, and you'll retire me for life! Christ's sake, I couldn't get past Yonkers today! Where are you guys, where are you? The woods are burning! I can't drive a car! (152)

bağlamda, bağlantısını yitirmemiştir.

Charley gelir. Sesler duymuştur. İkinin de uykusu kaçmıştır, bir iki el oyun çevirebilirler. Willy Charley'e karşı sabırsız ve küçümseyici bir tavır içindedir. Charley alttan almaktadır. Ama Willy'nin neden beklenmedik bir biçimde eve geldiği bir kez de Charley tarafından sorulacaktır. Willy arabasının küçük bir sorun çıkardığını söyleyince de işe ihtiyacı olup olmadığını sorar. Willy Charley'nin kendisini aşağıladığı düşünür. Charley yardımcı olma çabasındadır. Willy lafı değiştirir ve Biff'den söz açar. Biff'in neden yine Teksas'a dönmek istediğini bilmediğini söyler. Charley de Willy'nin boş yere üzülmesini imler. Üstelik Willy zamanında tedbir almamıştır ve bugün artık üzülmesi boşunadır.

Willy'nin küçümsediği Charley'nin tam da bu sırada belirmesi tesadüf değildir. Charley ile Willy arasında geçen diyalog iki eski ahbabın fütursuzca konuşmalarını sergiler.

CHARLEY: Depozito şişesi kırıldı mı paranı geri alamazsın. / When a deposit bottle is broken you don't get your nickt back (154).

Ama Willy Charley karşısında yenik düşmek istememektedir. Bu nedenle o da karşılık verir. Elleri ile çalışmayan bir adamın erkek olamayacağı- nı, Charley'nin iğrenç olduğunu söyleyerek karşı saldırıda bulunur.

Charley ile konuşurken Ben düşer Willy'nin zihnine.

Willy Charley'e birkaç hafta önce Afrika'dan, Ben'in karısından bir mektup aldıklarını, Ben'in öldüğünü öğrendiklerini söyler. Ben'in mirası yedi oğluna kalmıştır.

Willy Charley ile çekişir. Charley de çıkar. Ben ile yalnız kalan Willy ona nasıl yaptığını/başardığını sorar.

WILLY: Doğru cevap nedir? Sen nasıl başardın? / What's the answer? How did you do it? (157)

Willy'nin Charley'e söylediği bağlam dışıdır ama Charley karşısında kendini üstün hissetmek zorundadır; aksi takdirde yenilmiş olduğunu ilan etmek zorunda kalacaktır.

Seyirci de görür Ben'i. Ben uzak geçmişten genç haliyle belirmez, altmışlı yaşlardadır.

Bu sahne öyle düzenlenmiştir ki Willy Ben ile konuşurken Charley Willy'nin kendisi ile konuştuğunu zannederek ona yanıtlar verir, sorular sorar.

Bu soru Willy'nin tüm oyun boyunca/tüm hayatı boyunca yanıtını aradığı sorudur.

Hatırlananlar içine Linda'nın da dahil olması sorunun yanıtının ertelenmesine neden olacaktır.

İki kardeş uzun zamandır

Ben babasını aramak için Alaska'ya giderken kendini Afrika'da bulunduğunu anlatır. Willy o sırada yanlarına gelen Biff ve Happy'nin amcalarının öyküsünü dinlemelerini ister. Ben anlatır: On yedi yaşında ormana girmişti; yirmi bir yaşında çıktığı zaman ise artık zengin bir adamdır.

Baba flüt satarak hayatını kazanmıştır. Üstelik de iyi para yapmıştır. Willy heyecanlıdır. Oğullarını babasının modelinde büyüttüğünü söyler.

Ben'in Biff ile bir erkek diyaloguna girer. Biff'den midesine yumruk atmasını ister.

(Aniden gelir, bir manevrayla Biff'i düşürür, tepesinde durur, şemsiyesinin ucu Biff'in gözüne işaret etmektedir.) / (Suddenly comes in, trips Biff, and stands over him, the point of his umbrella poised over Biff's eye.)

görüşmemiş gibi birbirlerine sorular sorarlar. Ben annesini sorar. Willy babasını.

Ben'in anlattıklarına göre baba Loman Batıya göç edenlerdendir; yeni ufuklara doğru yol alanlardan; risk alanlardan. İşini bilenlerdendir, bir haftada tüm bir ömre yetecek para kazanmayı bilenlerdendir; voleyi vuranlardandır.

Oysa, Willy babasını hiç hatırlamamaktadır.

Onu tuzağa düşürerek hayat dersi vermek amacındadır.

BIFF: Hey! / Gee!

BEN (*Biff'in dizini pıtpıtlayarak*) :
Bir yabancı ile asla dürüst bir kav-
gaya girme evlat. Öyle cangıdan
asla çıkamazsın. / (*patting Biff's
knee*): Never fight fair with a stran-
ger, boy. You'll never get out of the
jungle that way (159).

Willy oğullarının savaşçı ol-
duklarını söyler. Hatta yolları-
nı da bulmaktadırlar. Apart-
man inşaatlarından malzeme
çalmaktadırlar.

Evlerinin çevresinde çok katlı
apartmanlar dikilirken, onlar
inşaatlardan kum vs. çala-
rak kendi evlerine kullanırlar.
Yükselen apartmanların ara-
sında kendilerine yer kalma-
yacağını göremezler.

Hatırlamanın içine giren
Charley sonunda çocuk-
ların hapisaneyi boylaya-
caklarını söylese de duy-
mazlıktan gelinir. Linda'nın
itirazları ise dikkate alınmaz.
Linda'yı sustururken Ben ile
Charley'nin giyimi ile alay
ederler; oğlu Bernard ile bir
olup bir çivi çakamadıklarını
söyler Ben'e. Ancak, Charley
de altta kalmaz.

Willy için çalmak korkusuz-
luk işaretidir.

CHARLEY: New England ada-
mı geri dönmüş, kan içinde, onu
orada katletmişler. / New England
man comes back and he's blee-
ding, they murdered him up there
(160).

Charley sivri dili ile Willy'nin
canını acıtır.

Willy bağlantıları ile her şeyi halledeceğini söyler Charley'e.

Willy Ben'e tekrar sorar nasıl zengin olduğunu. Hata yapmaktan da korktuğunu ifade eder. Kendisi babasından bir şey öğrenememiştir. Babası da o daha bebekken gitmiştir. Ben de öyle. Ben Willy'nin doğru yolda olduğunu, güçlü erkekler yetiştirdiğini söyler.

Willy doğru yolda olduğunu tekrarlar kendi kendine.

Zaman ana döner. Linda mutfağa gelmiştir, Willy'yi yatağa çağırılmaktadır. Willy Linda'ya Ben'in ziyaretini hatırlatır. Ben geleli on iki, on üç yıl olmuştur.

Willy kendinden memnun arka bahçeye çıkar.

Bu replik aynı zamanda Willy'nin içinde bulunduğu durumun da özetidir.

Willy orali değilmiş gibi davranır. Charley çıktıktan sonra Ben'e piyasanın durgun olduğunu söyleyecek, kendisinin bu durgunluktan etkilenmeyeceğini de ekleyecektir.

Ancak, Ben de ona yol göstermez, daha önce söylediklerini yineler.

Ağabeyinin sözleri Willy'e ihtiyacı olan güveni verir.

Ben'in gidişinden beri Lomanlar'da ekonomik olarak bir değişiklik olmamış. Ama, Willy'nin oğullarına ilişkin hayalleri/umutları suya düşmüştür.

Arka bahçe elinde kalan tek toprak parçasıdır. İşgal edilmemiş tek alandır.

Bu arada Biff de mutfağa gelmiştir. Linda ile Biff, Biff ile Willy'nin ilişkisinden söz ederler. Linda baba ile oğul arasındaki soğukluğun nedenini merak etmektedir.

LINDA: Niye bu kadar nefret ediyorsunuz birbirinizden? Neden? / Why are you so hateful to each other? Why is that? (163)

Linda baba oğul arasındaki sorunun Biff'in yerleşik bir işe sahip olmamasından kaynaklandığını düşünerek oğlunun artık yerleşmesi gerektiğini düşünmektedir.

LINDA: Biff, hayatın boyunca orada burada dolaşamazsın, değil mi? / Biff, you can't look around all your life, can you?

Biff ise yerleşik hayatla baş edemediğini ifade eder.

BIFF: Tutturamıyorum anne, yapamıyorum işte. Bir hayat biçimi tutturamıyorum. / I just can't take hold, Mom. I can't take hold of some kind of a life.

LINDA: Biff insanlar kuşlar gibi değildir, onlar gibi baharda gelip gitmezler. / Biff, a man is not a bird, to come and go with the springtime (163).

Bu arada Happy de gelmiştir. Biff'e destek çıkmaya çabalamaktadır. Ama Linda'nın tavrı kesindir, kocasından yanadır. Onu oğullarının bile üzmesine izin vermemeye kararlıdır.

LINDA: O benim için dünyanın en sevgili adamı. Ve ben kimsenin onu kendini istenmiyor hissettirmesine izin vermeyeceğim, kimsenin onu üzmesine izin vermeyeceğim. Şimdi karar vermelisin tatlım, artık kaytarmaya yer yok. O ya senin babandır ve sen ona saygı gösterirsin ya da bir daha buraya gelemezsin. / He's the dearest man in the world to me, and I won't have anyone making him feel unwanted and low and blue. You've got to

make up your mind now, darling,
there's no leeway any more. Either
he's your father and you pay him
that respect, or else you're not to
come here (164).

Hatta daha sonraki sahnelerden birinde Linda'nın Willy'ye tavrının koruyucu bir annenin oğluna tavrını anıştırdığı görülecektir.

LINDA (*bir taraftan mutfak masasına mendil almak için koşarken diğer taraftan arkasından seslenerek*): Gözlüğünü aldın mı? / (*calling after him as she runs to the kitchen table for a handkerchief*): You got your glasses?

WILLY (*üstünde arar, sonra geri gelir*): Evet, evet, aldım gözlüğümü. / (*feels for them, then comes back in*): Yeah, yeah, got my glasses.

LINDA (*ona mendil vererek*): Bir de mendil. / (*giving him the handkerchief*): And a handkerchief.

WILLY: Evet, mendil. / Yeah, handkerchief.

LINDA: Ya sakarinin? / And your saccharine?

WILLY: Evet, sakarım. /
Yeah, my saccharine.

LINDA: Metronun merdiven-
lerinde dikkat et. / Be careful
on the subway stairs.

(..)

LINDA: Dikkatli ol! / Be care-
ful! (180)

Linda Willy'ye çocuklarına
davrandığı gibi davranmak-
tadır.

LINDA: Fırçanı aldın mı? Gü-
zel. Güle güle Biff canım. /
You got your comb?... That's
fine. Good-by, Biff dear (1).

Biff ise geçmiş günlerden
gelen bir alışkanlıkla babası-
nı Charley ile karşılaştırır.

Ama Linda bu karşılaştırma-
ya izin vermez.

LINDA: Willy Loman hiçbir zaman
çok para yapmadı. Adı gazetelere
geçmedi. Şimdiye kadar yaşamış
olan en iyi şahsiyet değil. Ama o bir
insan, ve ona çok kötü şeyler olu-
yor. Onun için özen gösterilmeli.
Yaşlı bir köpek gibi mezarına düş-
mesine göz yumulmamalı. Özen,
böyle bir adama özen gösterilmeli.
(..) Adamcağız yorgun. (..) Küçük
bir adam da tıpkı büyük bir adam

Oğulları bir şey çaldığında
Willy'nin onları azarlamasını
sağlayamamış, ya da Ben'in
tuzak kurmasından oğulları-
nı koruyamamış olan Linda,
şimdi kocasını çocuklarına
karşı korumaya kararlıdır.
Willy'nin içinde bulunduğu
çıkmanın nedenlerinin ger-
çeğini tüm açıklığı ile gör-
mektedir.

gibi yorulmuş olabilir. Bu Mart şirket için otuz altı yıldır çalışıyor olacak. Şirketin ismini adı sanı hiç duyulmamış topraklara götürdü, ve şimdi yaşlılık günlerinde ona maaşını ödemiyorlar. (...) Onlara iş götürdüğünde, gençken, onu gördüklerine sevinirlerdi. Ama şimdi eski arkadaşları, onu o kadar çok seven eski alıcılar, her zaman eline sıkıştırarak siparişler bulan alıcılar ya öldüler, ya da emekli oldular. Boston'da günde altı, yedi görüşme yapabiliyordu. Şimdi arabadan valizlerini çıkartıyor, geri koyuyor, sonra tekrar çıkartıyor. Tükendi adam. Yürümek yerine konuşuyor şimdi. Yedi yüz mil araba kullanıyor, ve vardığında artık kimse tanımıyor onu, kimse hoş geldin demiyor. Peki yedi yüz mil araba kullandıktan sonra evine bir kuruş bile kazanmadan dönmüş bir adamın kafasından ne geçer? Neden kendi kendine konuşmasın ki? Neden? Charley'e gidip haftada elli dolar istemek ve bana bunu belli etmemek için numara yapmak zorunda kalırken. Bu daha ne kadar sürebilir? Ne kadar? Anladınız mı burada oturup ne beklediğimi? Siz de kalkmış bana onun şahsiyet-siz olduğunu söylüyorsunuz, öyle mi? Sizin için çalışmadığı tek bir günü olmayan bu adamın, öyle mi? Bunun için madalya mı kazandı? Ödülü bu mu – altmış üç yaşında bir bakacak ki, oğulları, canından çok sevdiği oğulları, biri serseri bir zampara... / Willy Loman never

made a lot of money. His name was never in the paper. He's not the finest character that ever lived. But he's a human being, and a terrible thing is happening to him. So attention must be paid. He's not to be allowed to fall into his grave like an old dog. Attention, attention must be finally paid to such a person. (...)The man is exhausted. (164-5). (...)A small man can be just as exhausted as a great man. He works for a company thirty-six years this March, opens up unheard-of territories to their trademark, and now in his old age they take his salary away(165). (...)When he brought them business, when he was young, they were glad to see him. But now his old friends, the old buyers that loved him so and always found some order to hand him in a pinch — they're all dead, retired. He used to be able to make six, seven calls a day in Boston. Now he takes his valises out of the car and puts them back and takes them out again and he's exhausted. Instead of walking he talks now. He drives seven hundred miles, and when he gets there no one knows him any more, no one welcomes him. And what goes through a man's mind, driving seven hundred miles home without having earned a cent? Why shouldn't he talk to himself? Why? When he has to go to Charley and borrow fifty dollars a week and pretend to me that it's his pay? How long

can that go on? How long? You see what I'm sitting here and waiting for? And you tell me he has no character? The man who never worked a day but for your benefit? When does he get the medal for that? Is this his reward — to turn around at the age of sixty-three and find his sons, who he loved better than his life, one a philandering bum... (165-6)

Biff, babası ile aralarında özel bir konu olduğunu imlerse de Linda'nın "Ölüyor Biff. (...) Kendini öldürmeye çalışıyor." / "He's dying, Biff. (...) He's been trying to kill himself" (166), demesiyle konu açıklanmaz. Linda oğullarını babalarına ihanet etmekle suçlar. Biff kendini savunmaya çalışır ama Linda için boşunadır bu çaba. Happy de annesinin yanında yer alır. Biff Happy'ye onun da yan çizdiğini söylediğinde Happy'nin yanıtı babasının oğlu olduğunu kanıtlamaktadır.

Biff önce iş dünyasına uyum sağlayamadığını söyleyecek sonra da ailece kent yaşamına uyum sağlayamadıklarını ekleyecektir. Bu nedenle dikiş tutturamamakta, bu nedenle babası alay konusu olmaktadır.

Ama Linda daha sonra Willy'nin oğlunun iş kurma olasılığı karşısında sevinince Linda cesaretini toplayıp soracaktır Willy'ye oğluyla arasında ne olduğunu ama yanıt alamayacaktır (82).

HAPPY: Evet ama ben çaktırmıyorum! / Yeah, but I cover myself! (etext; 72)

BIFF: Yıllarca babamla alay ettiler, ve neden biliyor musun? Çünkü biz bu tımarhaneye benzer kente ait değiliz de ondan! / They've laughed at Dad for years, and you know

why? Because we don't belong in
this nuthouse of a city! (169)

Biff'in kent yaşamından duyduğu tiksinti, büyükbaba Loman ve Willy'i anıştırmaktadır. Ama Willy kendi gerçeğine kör olduğu için oğlunun dediklerini dikkate almaz.

Willy'nin Biff'in bu sözlerini duymasıyla baba-oğul keskin bir münakaşaya tutuşurlar. Linda aralarını bulmaya çalışsa da, Happy olacaktır Willy'yi yumaşatan, ertesi gün Biff'in Oliver'ı göreceğini söyleyerek. Hatta iyi yaptığı işlerden birine de girişerek Lomanlar için bir iş kurabileceklerini ortaya atacaktır. Pekala Florida'ya spor malzemesi satabilirler düşüncesindedir Happy. İki basketbol takımı, bir su polosu takımı kurabilirler; böylece milyon dolar değerinde reklam yapabilirler. Linda da dahil olmak üzere hepsi bu fikre bayılır. Hatta bir iş gibi değil de bir oyun gibi gelecektir bu onlara. Hem tüm aile birlikte olacaklar, hem de Biff için asla sıkılacak bir iş olmayacaktır. İsteddiği zaman işten kaytarabilecektir de. Tepe-sinde ona emirler veren bir amir de olmayacaktır. Hem de saygı görecektir.

WILLY: Canına oku dünyanın! Siz
ikiniz çocuklar medeni dünyanın
canına okuyacaksınız, kesinlikle! /
Lick the world! You guys together
could absolutely lick the civilized
world (171).

Willy öylesine heyecanlanmıştır ki... Oğullarının "dünyanın çanına ot tıkayacağını düşünerek" keyiflenmiştir de.

Hemen oğluna Oliver'la gö-

rüşmesinde izlemesi gereken strateji üzerine nahiye vermeye girişir Willy. Linda'nın araya girip bir şeyler söylemesine izin vermez. Hatta onu azarlayarak bu ortaklık dışında tutar. Üçü yine eski günlerdeki konuşmaları anıştıran türde bir "muhabbet dalarlar".

Willy geçmişte olduğu gibi yine gerçeği görmekten kaçınmaktadır.

Yine eski günleri istediği gibi hatırlar Willy.

WILLY: Çocuklar geleceğinizi çok parlak görüyorum. Bence tüm sıkıntılarınız bitti. Sakın unutmayın büyük başlarsanız büyük olursunuz. / I see great things for you kids, I think your troubles are over. But remember, start big and you'll be big (172).

WILLY: Ne söylediğin değil nasıl söylediğin önemli --çünkü kazanan daima kendine has özellikleri olandır. / It's not what you say, it's how you say it — because personality always wins the day (172).

WILLY: Genç bir tanrı gibi. Herkül —onun gibi bir şey. Ve güneş, güneş onu sarıp sarmalamış. Bana nasıl el salladığını hatırlıyor musun? Doğrudan sahanın içinden,

Willy'nin oğluna verdiği öğütler yargılarının bunca yıldır hiç değişmemiş olduğunun işareti olur. Derinden hissettiği başarısızlık olgusunun nedenlerini bulmakta neden başarısız olduğu bellidir. Kişiliğin görünüm üzerine kurulu olduğunu düşünmektedir.

Willy'nin durumunda bunu anlamak zor değildir. Willy için oğlunun gerçeğini görmek demek geleceğe dair hiç umut taşımamak, geçmişin de istendiği gibi yaşanmamış olduğunu kabul etmek demektir.

Yine görünüm asıldan daha önemlidir Willy için.

yanında üç kolejin temsilcisi vardı hani. Ben de alıcıları getirmiştım, sahayı çıktığında yer yerinden oynamıştı –Loman, Loman, Loman! diye. Yüce tanrım, yine büyük olacak. Onun gibi bir yıldız, büyük ve soylu bir yıldız, asla gerçekten solamaz! / Like a young god. Hercules – something like that. And the sun, the sun all around him. Remember how he waved to me? Right up from the field, with the representatives of three colleges standing by? And the buyers I brought, and the cheers when he came out – Loman, Loman, Loman! God Almighty, he'll be great yet. A star like that, magnificent, can never really fade away! (175)

Willy Biff'in değişeceğine inanmak istemektedir. Ama, ertesi sabah Linda'ya sorduğu soru Biff'in iş görüşmesine giderken nasıl giyindiği üzerinedir. Linda'nın da Willy'den farkı yoktur.

LINDA: O takım elbise içinde öyle yakışıklıydı ki. Her şey olabilir –o takım elbise içinde. / He's so handsome in that suit. He could be a – anything in that suit! (177)

Willy artık daha güvenli bakmaktadır geleceğe. Üstelik o gün gidip yeni bir iş düzeni için o da Howard'la konuşacaktır. Ayrıca biraz da avans almalıdır ki evin son sigorta primini ve borçları/taksitleri ödeyebilsinler.

Willy'nin oğulları ile kurduğu hayallerden hemen sonra Howard'la buluşması, aileler arasındaki benzemezliklerin altını çizer. Willy'nin yeni düzeninin dışında olduğunu vurgular.

Willy'nin Howard karşısında düştüğü durum ise acınası-

dir. Charley'nin daha önce Willy'e söylediklerini anımsatır.

Howard "oyuncak"ları arasında kendinden memnun bir adamdır. İşini/yapması gerekeni yapmakta gerisini düşünmemektedir. Willy'nin hayat-memat meselesi ile kapısına geldiği zaman o yeni aldığı teyp ile oynamaktadır. Kendisine yeni bir rahatlatma aracı bulduğunu söyler. Hatta Willy'ye dinletir kaydettiği aile seslerini. Çocukları ile de böbürlenmektedir. Willy'ye de bir tane edinmesini söyler. Oysa ki Willy'ye maaş ödememekte, Willy'nin de hiç satış yapmadığının farkındadır. Teyp ise 150 Dolardır.

Willy'nin Howard ile buluşması bir önceki sahnede Willy'nin Biff'e Oliver'la karşılaşmasında yapacakları üzerine verdiği öğütlerin kendisi için işlemediğinin kanıtıdır. Biff'in Willy için düşündüklerinin yanlış olmadığına kanıttır. Zaten Howard ile ayrı dünyaların insanları oldukları da aşikardır.

Howard (ve daha sonra rastlayacağı Bernard) geleceğin yuppieleridir.

Aletin marifetlerini anlatmaya devam edecektir.

HOWARD: Onsuz yapamazsın. Diyelim ki Jack Benny'i dinlemek istiyorsun. Ama o saatte evde olmayacaksın. O zaman hizmetçiye Jack Benny çıktığında radyoyu açmasını söylüyorsun ve bu radyoyla birlikte otomatik olarak çalışıyor... / You can't do without it. Supposing you wanna hear Jack Benny, see? But you can't be at home at that hour. So you tell the maid to turn the radio on when Jack Benny comes on, and this automatically goes on with the radio...

WILLY: Ve eve geldiğinde... / And
when you come home you...

HOWARD: Eve on ikide, birde gelebilirsin, canının istediği saatte, ve kendine bir Kola açarsın, düşmeye basarsın ve gecenin bir yarısında Jack Benny'nin programı! / You can come home twelve o'clock, one o'clock, any time you like, and you get yourself a Coke and sit yourself down, throw the switch, and there's Jack Benny's program in the middle of the night!

WILLY: Ben de kesinlikle bir tane edineceğim. Çünkü çoğu zaman yollardayım. Radyoda neler kaçırdığımı düşünürüm hep! / I'm definitely going to get one. Because lots of times I'm on the road, and I think to myself, what I must be missing on the radio!

HOWARD: Arabada radyon yok mu? / Don't you have a radio in the car? (183)

Howard'ın söylediklerinden Willy'nin hayatı hakkında hiç bir fikri olmadığı, ya da hiç umurunda olmadığı anlaşılacaktır.

WILLY: Doğduğun gün baban bana geldi ve Howard ismi hakkında ne düşündüğümü sordu, huzur içinde yatsın. (...) Tanrı biliyor ya Howard, kimseden iyilik istemedim bugüne kadar. Ama sen babanın kucağın-

da geldiğin günlerden beri ben bu şirketteyim. / Your father came to me the day you were born and asked me what I thought of the name of Howard, may he rest in peace. (...) God knows, Howard. I never asked a favor of any man. But I was with the firm when your father used to carry you in here in his arms (184).

Howard Willy'e verdiği sözleri hayal meyal hatırlarsa da bellidir ki onlar öylesine, Willy'yi o an savuşturmak için söylenmiş sözlerdir. Willy ısrar eder. Hatta Howard'a duygusal olarak baskı yapma yollarını da dener.

Howard da Willy'ye neden kentte olduğunu sorar, onun Boston'da olması gerektiğini söyler. Willy artık kentte yerleşik bir iş istediğini, yorulduğunu ifade eder, Howard'ın ona geçen Noel'de bir şeyler bakacağını söylediğini hatırlatır.

Willy'nin çabaları boşunadır. Howard işini iyi öğrenmiştir. Üstelik düşündüklerini de açıkca söyler. Nezakete yer yoktur. Hatta samimi davranmaya çalıştıkça kabalашır.

HOWARD: (...) Bu bir iş dostum, ve herkes üstüne düşeni yapmalı. / It's a business, kid, and everybody's gotta pull his own weight.

WILLY (*umutsuz*): İzin ver sana bir hikaye anlatayım. Howard... (*desperately*) : Just let me tell you a story. Howard...

HOWARD: Kabul etmelisin ki iş iştir çünkü. / 'Cause you gotta admit, business is business (185)

Howard'ın Willy'nin hikaye-

WILLY (*kızgın*) Kesinlikle, iş iştir.

rini dinlemeye niyeti yoktur. Ancak, Willy anlatmakta kararlıdır.

Ama bir dakika beni dinle. Anlamıyorsun. Ben daha çocukken –onsekiz, ondokuz yaşındayken– çoktan yollardaydım. Aklımda satıcılığın benim için geleceği var mı sorusu vardı. Çünkü o günlerde Alaska'ya gitmek için yanıp tutuşuyordum. Ama Alaska'da bir ay içinde üç altın grevi oldu. Ben de gitmek istemiştim. Hani derler ya, şöyle bir gezmek için. / (*angrily*): Business is definitely business, but just listen for a minute. You don't understand this. When I was a boy – eighteen, nineteen – I was already on the road. And there was a question in my mind as to whether selling had a future for me. Because in those days I had a yearning to go to Alaska. See, there were three gold strikes in one month in Alaska, and I felt like going out. Just for the ride, you might say.

HOWARD (*zoraki bir ilgiyle*) Hadi ya. / (*barely interested*): Don't say.

WILLY: Ya evet, babam yıllarca Alaska'da yaşadı. Maceracı bir adamdı. Bizim ailedekilerin önemli bir özelliği kendilerine duydukları güvendir. Ağabeyim ile gidebileceğimi ve babamın nerede olduğunu tespit edebileceğimi düşündüm ve belki dedim patronla kuzeyde yerleşebilirim. Parker House'da bir satıcı ile karşılaştığımda neredeyse kararımı vermiştim gitmeye. Adı Dave Singleman'dı. Seksen dört

yaşındaydı ve otuz bir eyalette satış yapıyordu. Yaşlı Dave, odasına çıkar, ayağına yeşil kadife terliklerini giyer –hiç unutmam– telefonu eline alır ve alıcıları arardı, odasından hiç çıkmadan, seksen dört yaşında, geçimini sağlardı. Bunu görünce satıcılığın bir adamın isteyeceği en müthiş kariyer olduğunu anladım. Çünkü seksen dört yaşındasın, yirmi ya da otuz değişik kente gidebiliyorsun, ahizeyi kaldırıyorsun ve bir dolu değişik insan seni hatırlıyor, seni seviyor, sana yardım ediyor. Bundan daha tatmin edici ne olabilir? Biliyor musun? Öldüğünde –ha bu arada ölümü bir satıcının ölümüydü, yeşil kadife terlikleri ayağında, Boston’a giden New York, New Haven, Hartford treninin bütün içenlere mahsus kompartmanında– öldüğünde, yüzlerce satıcı ve alıcı cenazesinde hazır bulundu. Bundan sonra bir çok trende aylarca hüzün hakim oldu. (*Ayağa kalkar. Howard yüzüne bakmıyor.*) O günlerde işin bir şahsiyeti vardı Howard. Saygı ve dayanışma ve vefa vardı. Bugün, bunlar kökünden kesildi, kurudu. Artık işe arkadaşlık katma şans yok –veya şahsiyet kazandırma. Ne dediğimi anlıyor musun? Beni artık tanımıyorlar. / Oh, yeah, my father lived many years in Alaska. He was an adventurous man. We’ve got quite a little streak of self reliance in our family. I thought I’d go out with my older brother and try to locate

him, and maybe settle in the North with the old man. And I was almost decided to go, when I met a salesman in the Parker House. His name was Dave Singleman. And he was eighty-four years old, and he'd drummed merchandise in thirty-one states. And old Dave, he'd go up to his room, y'understand, put on his green velvet slippers — I'll never forget — and pick up his phone and call the buyers, and without ever leaving his room, at the age of eighty-four, he made his living. And when I saw that, I realized that selling was the greatest career a man could want. 'Cause what could be more satisfying than to be able to go, at the age of eightyfour, into twenty or thirty different cities, and pick up a phone, and be remembered and loved and helped by so many different people? Do you know? When he died — and by the way he died the death of a salesman, in his green velvet slippers in the smoker of the New York, New Haven and Hartford, going into Boston — when he died, hundreds of salesmen and buyers were at his funeral. Things were sad on a lotta trains for months after that. (*He stands up. Howard has not looked at him.*) In those days there was personality in it, Howard. There was respect, and comradeship, and gratitude in it. Today, it's all cut and dried, and there's no chance for bringing friendship to bear — or personality.

Howard için geçmiş geçmiş-tir; babasının ilişkilerini devam ettirmek niyetinde değildir. Satış ve kar tek geçerli değerdir.

Willy de farkındadır değişikliklerin ama hem yeni durumu anlamakta zorluk çekmekte, hem de değişikliğe ayak diremektedir.

You see what I mean? They don't
know me any more (185-6).

Howard da dinlememeye kararlıdır. Willy'nin artık firmasını temsil etmesini istemediğini bildirir; sözü uzatmaz.

Howard'ın Willy'yi dinlemeye niyeti yoktur; onunla olan defteri çoktan kapatmıştır belli ki. Bir süre için kendi haline bırakmıştır onu. Ama şimdi Willy kapısına dayanınca ve üstelik de kendisine maaş bağlanmasında ısrarcı olunca, sonra bundan da vaz geçip yine yollara düşeceğini söyleyince, artık Willy'den kurtulma zamanıdır diye düşünür Howard besbelli.

Willy tam bir şok içindedir. Oysa ki, istediği haftalığı konuşma içinde giderek indirmiştir de. Az da olsa para kazanmak zorundadır. Howard'ın ona önerisi oğullarının ona bakmasıdır. Howard kestirip atacak, yapacak işleri olduğunu söyleyecek, Willy'nin bir an önce (beş dakika içinde) gitmesini istediğini açıkça ifade edecektir.

Willy'nin Ben'i güne çağırması makuldür şimdi.

Howard çıkar. Ben düşer haline. Yine aynı soruyu sorar Ben'e.

WILLY: Sen nasıl başardın? Doğru cevap nedir? / Oh, Ben, how did you do it? What is the answer? (189)

Ben'in de Willy'ye ayıracağı zamanı yoktur.

Ticarette vakit nakittir.

Yine hayaline düşen Linda'ya Alaska'ya gideceğini söyler. Linda'yı görür gitmeme nedeni olarak. Bir taraftan da Linda Ben'e Willy ile buldukları yerde mutlu olduklarını söyler.

LINDA (*Ben'den korkmuş ve ona kızgın*): Ona böyle şeyler söyleme! Tam da burada, şimdi, mutlu olacak kadar yeterli. (*Willy'ye, Ben gülerken*) Neden herkes dünyayı fethetmek zorunda? Seviliyorsun, çocuklar da seni seviyorlar, ve bir gün – (*Ben'e*) neden olmasın, yaşlı Wagner daha geçen gün ona eğer böyle giderse şirketin yerleşik elemanı olacağını söyledi, öyle dedi mi Willy? / (*frightened of Ben and angry at him*): Don't say those things to him! Enough to be happy right here, right now. (*To Willy, while Ben laughs.*) Why must everybody conquer the world? You're well liked, and the boys love you, and someday – (*To Ben*) – why, old man Wagner told him just the other day that if he keeps it up he'll be a member of the firm, didn't he, Willy? (189-90)

Willy de oğullarının başara-
cağından emindir.

WILLY: Hiç parası olmamasına rağmen üç büyük üniversite ona yalvarıyor. Ondan sonrasının sınırı gökyüzü. Çünkü Ben, önemli olan yaptığın değil; önemli olan kimi tanıdığın ve yüzündeki gülümseme! Bağlantılar Ben bağlantılar!

Willy ise kendini sıkışmış hissetmektedir. Soruları/sorunları bilmekte ama yanıtları/çareleri bulamamaktadır.

O küçük /sıradan adam olmaktan mutludur Linda'ya göre.

Zaten risk almaya hazır olmayan Willy Linda'nın söylediklerinin doğruluğunu/haklılığını hemen kabullenir. Üstelik yeni ufuklar oğullarının ayağı altındadır. İyi ilişkiler ve görünümle her şeyi başarabi-

Alaska'nın tüm zenginliği Commodore Otel'inin öğle yemeği masasında ondan ona geçiyor. Mucize budur, bu ülkenin mucizesi: Son kertede, bir adam sırf sevildiği için elmaslara kavuşabilir! (*Biff'e döner.*) İşte bu nedenle bugün o sahaya çıkman önemli. Binlerce insan seni destekleyecek, seni sevecek. (*gitmeye hazırlanan Ben'e*) Ben! Bir büroya ayağını attı mı bütün kapılar ona açılacak, adı zil sesi gibi olacak! Buna tanık oldum Ben, buna binlerce kez tanık oldum! Elinle hissedemezsin keresteyi hissettiğin gibi, ama o oradadır. / Without a penny to his name, three great universities are begging for him, and from there the sky's the limit, because it's not what you do, Ben. It's who you know and the smile on your face! It's contacts, Ben, contacts! The whole wealth of Alaska passes over the lunch table at the Commodore Hotel, and that's the wonder, the wonder of this country, that a man can end with diamonds here on the basis of being liked! (*He turns to Biff.*) And that's why when you get out on that field today it's important. Because thousands of people will be rooting for you and loving you. (*To Ben, who has again begun to leave.*) And Ben! When he walks into a business office his name will sound out like a bell and all the doors will open to him! I've seen it, Ben, I've seen it a thousand times! You can't feel it with your hand like

leceğini düşünmektedir o da Linda gibi.

timber, but it's there! (190-1)

Bu hayalleme yerini Biff'in maça çıkışlarından birine evrilir. Bernard onun taşıyıcılığını yapmaktadır. Charley Willy'yle dalga geçmekte, onun hala çocuk olduğunu söylemektedir. Ama Willy onu hiç bir şey bilmemekle suçlayacak ve Charley'nin dediklerine kulak asmayacaktır. Bu hayalleme yerini güne, Charley'nin yazhane-sinde Willy ile Charley'nin konuşmasına bırakır. Bernard da oradadır. Willy'nin dışarıdan sesi gelmektedir. Willy hayalindekilerle kavga etmektedir; bir sahne önce-kine bağlı olarak düşünül-düğünde Charley ile kavga etmektedir. Önceki sahnede oğlunun yılda yirmi beş bin dolar kazanan bir beyzbol oyuncusu olacağını iddia etmiş, Charley ona gülmüştür. Willy ise seksen bin kişinin oğlunu izlemeye geldiğini, oyundan sonra gülenin kendisi olacağından dem vurmaktadır. Bernard'ı görünce hemen konuşmaya başlarlar. Bir zamanların sağlıksız bedenli, ders çalışmaktan başka bir şey bilmeyen, spor yapmayan Bernard'ı bugün büyük davaların avukatı olmuştur. Arkadaşının özel tennis kortunda tennis oynayan genç, yakışıklı bir adam

Bernard ve Charley ile Willy karşılaşmasının hemen yukarıdaki hayallemenin arkasından, ve gerçek hayatta gelmesi yine bir karşıtlık çizer.

Willy'nin alay etmeyi alışkanlık haline getirdiği Charley de oğlu da kendisinin istediği ama ulaşamadığı başarı örnekleridir, hem iş hayatında hem ev hayatında; hem de baba-oğul ilişkisinde.

olmuştur. Üstelik evlenmiş, iki de oğlu olmuştur. Willy Bernard'ın başarısı karşısında alta kalmama yönelimi ile, Bernard Biff'i sorunca yalana sığınır.

WILLY: Himm, Batıda çok büyük işler yapıyor. Ama burada yerleşmek istiyor. Çok büyük işler. / Well, he's been doing very big things in the West. But he decided to establish himself here. Very big (195).

Ama yine de Bernard'a sormaktan kendini alamaz – Ben'e sorduğu sorunun benzerini. Numara yapmayı kısa keser.

WILLY (*küçük ve yalnız*) Nedir – sır nedir? / (*small and alone*): What – what's the secret? (195)

Bir nedeni olmalıdır. Nasıl olmuş da Bernard başarılı, Biff başarısız olmuştur. Ben'in öğütlerine ihtiyaç duyduğu gibi Bernard'ın da öğütlerine/tavsiyelerine ihtiyacı vardır.

Bernard'ın da merak ettiği bir şey vardır: Biff neden sınavlara girmekten vaz geçmiştir, babasını görmeye Boston'a gitmiş, ne olduysa ondan sonra olmuştur.

BERNARD: Yaşamaktan vazgeçtiğini gördüm. Boston'da ne oldu Willy? / I knew he'd given up his life. What happened in Boston, Willy? (197)

Bernard'ın Boston'da ne olduğunu sorması ile, seyirciden ve kimi oyun kişilerinden saklanan sır bir kez daha gündeme gelir.

Açıktır ki Boston'da bir şey olmuştur. Willy suçlanmış hisseder kendini. Charley'nin girmesiyle konuşma kesilir.

Bernard gitmek üzere kalkar. Charley oğluyla gurur duymaktadır. Onun Washington'a Yüce Mahkeme'de davası olduğunu söylemekten kendini alamaz.

Charley, Willy hiç bir şey demeden elli dolar çıkarır. Willy'nin Charley'den düzenli olarak haftada elli dolar aldığı aşikardır. Ama bu kez Willy'nin yüz on dolara ihtiyacı vardır. Charley ona haftada elli dolarlık iş teklif ettiğini hatırlatır. Ama Willy Charley'nin emrinde çalışamaz. Kovulduğu halde. Yine de Charley'e söyler Howard'ın onu kovduğunu. Charley Willy'nin durumu anlamasını ister.

Ama sırrın açıklanması için Biff ile Willy'nin karşılaşması beklemek zorundadır.

Willy böylesine büyük bir görevi olduğu halde Bernard'ın bundan hiç söz etmemiş olmasını yadırgayınca Charley oğlunun başarılarının sözünü etmesine gerek olmadığını, onun başardığını söyler; bu davranış biçimi Lomanlar'ın alışık olmadığı bir davranış biçimidir.

CHARLEY: Bu dünyada sahip olduğun tek şey satabildiğin şeydir. Tuhaf olan, sen bir satıcısın ve bunu bilmiyorsun (200). / The only thing you got in this world is what you can sell. And the funny thing is that you're a salesman, and you don't know that (117).

Charley'nin söyledikleri aslında Willy'nin sorduğu sorunun yanıtı; Willy'nin içinde bulunduğu açmazın anahtarıdır.

Willy hep bu yanıtı beklemiş-
tir, kavramakta gecikmez.

WILLY: Ben galiba hep öteki türlü düşünmeye çabaladım. Hep şöyle hissettim: Eğer bir adam etkileyiciyse, seviliyorsa hiçbir... / I've always tried to think otherwise, I guess. I always felt that if a man was impressive, and well liked that nothing...

CHARLEY: Neden herkes seni sevsin ki? J.P. Morgan'ı kim seviyordu? Etkileyici miydi? Türk hamamında bir kasaba benzerdi. Ama cepleri üstüneyken çok sevilirdi. / Why must everybody like you? Who liked J.P. Morgan? Was he impressive? In a Turkish bath he'd look like a butcher. But with his pockets on he was very well liked (200).

Aldığı yanıt anahtardır ama Willy'nin durumuna çare değildir. Willy ilk kez burada intiharı düşündüğünü açık eder. Charley bunun bir çözüm olmadığını belirtirse de Willy yanıtlamaz onu.

WILLY (sağa doğru giderek): Tuhaf, yani sen de bilirsin. Bütün o otobuslar, ve trenler, ve iş görüşmeleri, ve o yıllardan sonra ölümlerinden daha çok para ediyor. / (moving to the right): Funny, y'know? After all the highways, and the trains, and the appointments, and the years, you end up worth more dead than alive.

CHARLEY: Willy kimsenin ölüsüne para etmez. (Kısa bir duraklamadan sonra.) Ne dediğimi duydun

mu? (*Willy hareketsiz durur, hayallemektedir.*) / Willy, nobody's worth nothin' dead. (*After a slight pause.*) Did you hear what I said? (*Willy stands still, dreaming.*)

CHARLEY: Willy! (200)

Charley'le Willy'nin konuşması hemen yerini lokanta sahnesine bırakır. Sabah çıkmadan çocuklarla anlaşmışlardır buluşmaya.

Willy lokantaya gelene kadar önce Happy ile garson ve yan masadaki kızlar görünür. Biff daha sonra gelecektir. Happy'nin garsona ısmarlamaları sonucunda bilmeyen onun zengin olduğunu sanır. Hatta yan masadaki kıza aile geleneği içinde "yüksekten atar", şampanya sattığını söyler. Dili tam bir satıcı dildir. Rolünü iyi oynar.

HAPPY: Satmak satmaktır. / Selling is selling (203).

Ağabeyi hakkında da hiç çe-

HAPPY: Biff New York Giants'ın

kinmeden yalan söyler.

Happy yan masadaki kızdan, geceyi hep birlikte geçirmek için bir arkadaşını da ayarlamasını ister. Oysa Biff'in o akşam eğlenecek hali kalmamıştır.

Biff Oliver'ı altı saat beklemiş, sonunda onu ancak birkaç dakika görebilmiştir. O da Oliver yazıhanesinden çıktığında. Oliver onu tanımamış, dinleme zahmetinde de bulunmamıştır.

oyun kurucusu. / Biff is quarterback with the New York Giants (204).

Biff de babasının Howard ile yaptığına benzer bir iş görüşmesi yapmıştır. Hatta daha kötüsünü...

Tıpkı Willy'nin Charley'nin söyledikleriyle gerçeği kavraması gibi, Biff de bir anda son on beş yıldır kurduğu hayallerin boş olduğunu, kendi hakkında oluşturduğu kimliğin yalan üzerine oturduğunun farkına varır.

BIFF: Bana göz ucuyla baktı –Tüm hayatımın gülünç bir yalan olduğunu kavradım. Biz on beş yıldır bir rüyaya sarılmışız meğer. / He gave me one look and –I realized what a ridiculous lie my whole life has been. We've been taking in a dream for fifteen years (205-6).

(...)

Şimdi mesele bunu babasına nasıl söyleyeceğidir. Üstelik Oliver'ın dolma kalemmini de çalmıştır. Happy

Hatta onun için satıcı olduğuma inanmışım! Paketlemeciymişim. / I even believed myself that I'd been a salesman for him! I was a ship-

yalan söylemekten yanadır. ping clerk (206).
Önemli olan Willy'yi bir süre oyalamaktır. Willy'nin gelecek hayalleri ile yaşamaktan hoşlandığını bilir. Ancak, tam bir karar veremeden Willy gelir. Biff hemen konuya girer. Oliver'in yanındaki pozisyonu hakkında kimin yalan söylediğini sorar. Kendisinin bir satıcı değil, dağıtımda bir memur olduğunu söyler. Babasının karşı çıkması üzerine de yüksek sesle susturmaya çalışır onu.

Willy oğlunun sert çıkışı karşısında altta kalmaz. O da o gün kovulduğunu söyler oğullarına. Geçmişe ait hikayelere karnının tok olduğunu ve günü nasıl kurtaracağını düşünmekte olduğunu ifade eder. Biff'den tekrar olanları anlatmasını ister, hatta onu yönlendirici sorular sorar.

BIFF: Baba bu gece gerçeklerle ilgilenelim. Oyalanarak bir yere varamayız. / Let's hold on to the facts tonight, Pop. We're not going to get anywhere bullin' around (208).

BIFF: Baba, sana anlatmak istediklerimi anlatmama izin vermiyorsun ki! / Dad,you're not letting me tell you what I want to tell you! (209)

Happy ortalığı yumuşatmaya, durumu idare etmeye çabalamaktadır.

Ama o da pes edecektir.

Birden geçmiş anın içine girer. Bir taraftan genç Bernard Linda'ya seslenmekte, bir

An ile geçmiş/ya da Willy'nin hayallemeleri yan yana/birlikte/iç içe akar.

tarafından Willy Biff'i Oliver'la ne olduğunu anlatmaya zorlamaktadır. Ama suçlayıcıdır. "İşi kıvıramadığından emindir" Biff'in. Bernard Linda'ya Biff'in matematikten kaldığını söylemektedir. Biff matematikten kaldığını öğrenince babasının yanına Boston'a gitmiş, onu otel odasında bulmuştur. Ama Willy yalnız değildir, bir Kadınla birlikte. Öte yandan, lokantada Willy Biff'in Oliver'ın kalemini çalmasına inanmamaktadır. Bir taraftan da eskiyi, Biff'in otele gelişini hatırlamaktadır. İki zamanı/mekânı birbirine karıştırmış/iki zaman ve mekânda aynı anda varmış gibidir. Söylediklerine anlam veremeyen Biff ve Happy telaşa kapılırlar. Biff babasını bir şeyler yapacağına, başarılı olacağına ikna etmeye çalışırken Willy günde öğlünden dolayı büyük bir hayal kırıklığı, geçmişte öğlünü hayal kırıklığına uğratmak üzere olduğunun bilinciyle büyük bir korku yaşamaktadır. Tabii ki iki duygulanım birbirine karışmıştır. Zaten biraz önce matematikten kalanın kendisi olmadığını, babasının olduğunu da söylemiştir Biff. Biff ve Happy babalarına ne olduğunu anlamayarak, ama telaş içinde yalan üzerine yalan sıralamaktadırlar. Ma-

Willy ve Biff "iş yüzüne gözüne bulaştırma" üzerinden karşı karşıya gelmişlerdir. Geçmiş ve günün birbirine koşut olarak aktığı sahnede Biff'in neden babasına hınç duyduğu da açıklığa kavuşacaktır. Seyirci kendisinden saklanmış olanı nihayet öğrenecektir.

tematikten başarısız olma ile hem kendisinin hem de oğlunun iş görüşmesinde başarısız olması birbirinin içine girmiştir. Bernard'ın başarısı da cabasıdır. Oğluna hınçla bağırır:

WILLY: Adam olmak istemiyor musun? / Don't you want to be anything? (212)

Yan masadaki kızın arkadaşı ile geri dönmesi ile önce Willy çıkar, sonra da Biff ve Happy kızlarla çıkarlar.

Sahne değişir, Boston'daki otel odasına dönüşür; Willy ile Kadın'ın bulunduğu otel odasına. Biff gelmiştir odaya. Babasını hayal kırıklığına uğrattığı için üzgündür. Bernard kopya verdiği halde almış bir almıştır; öğretmene yalvardığı halde geçmek için gerekli puanı alamamıştır. Babasının gelip öğretmeni ile konuşmasını istemektedir. Öğretmeni babasının nasıl bir adam olduğunu görünce yelkenleri suya indirecektir. Babası öğretmene sınavdan önce antrenmanı olduğu için gerekli notu alamadığını söylemelidir. Babası nasıl konuşulacağını bilir. Öğretmeni ona takmıştır çünkü peltek konuşan öğretmeni onu taklidini yaparken yakalamıştır. Babası ile birlikte geri dönecekler, babası işi çözecektir.

Ama Kadın saklandığı ban-yodan çıkar, ilişkilerini aşık-eder, hatta Willy'nin söz vermiş olduğu çorapları ister; Willy durumu kurtarmaya çalışsa da çabası nafiLEDİR. Biff babasının Kadın'la ilişkisinin boyutunu anlamıştır. En çok da annesinin çoraplarını Kadın'a vermesine iççerlemiştir. Babasının yalancı olduğunu haykırır ve öylece çıkar gider.

Willy Biff'in arkasından ona bir emir verdiğini, toparlanması gerektiğini tekrarlar-ken sahne güne döner. Willy lokantada yalnız başınadır. Oğlanlar kızlarla onu orada bırakıp gitmişlerdir. O da gidip tohum alacaktır, zaten sabahleyin evden çıkarken tohum almayı planlamıştır. Hatta her şey yoluna girdiğinde bir çiftlik evi almak-tan, hatta iki ev de oğulları için yapmaktan söz etmiştir. Onun da hayalidir kentten uzaklaşıp toprakla haşır neşir olmak. Bu bakımdan ođ-lundan bir farkı yoktur. Ba-basından da... Bahçesinde hiç bir şeyin ekili olmadığını söyler. Sanki oğullarından beklediklerinin yeşermeyişini bahçesine tohum ekerek te-lafi etmek istemektedir. Ekili bir şeyi olmadığından dem

vurur.

Sahne evin mutfağına dönüştür; Biff ile Happy'nin eve gelişine. Linda mutfaktadır. Oğullarına öfkeli. İkisi de bir yabancıya bile yapılmayacak bir şeyi babalarına yapmışlardır. Babaları umurlarında bile değildir. Fahişelerle günlerini gün etmekten başka bir şey düşünmemektedirler. Linda ikisini de evden kovar. Öylesine aşığılanmış bir biçimde gelmiştir ki eve Willy. Happy ve Biff onu lokantanın tuvaletinde bırakıp gitmişlerdir.

Linda bahçede toprağı ekmekte olan Willy'yi rahat bırakmalarını söylese de, hatta yalvarsa da Biff babasıyla konuşacaktır.

Willy bir taraftan da Ben ile konuşmaktadır. Sanki geçmişten gelen değildir Ben. Bu sahnede geçmişten bir anı olan Ben ile günde konuşmaktadır Willy. Willy intihar etmeye karar vermiştir ve Ben'le konuşmaktadır. Gün yüzü görmemiş olan Linda'ya sigorta parası kalacaktır. Ben sigorta şirketinin parayı ödemeyeceğini söylediğinde

Willy bu ihtimali kabul etmez. Ben onu caydırmak için bu kez de intihar etmenin korkaklık olduğunu anlatmaya çalışır. Willy bunu da kabul etmez. Geri kalan ömründe sıfır olmak daha mı cesurcadır? Oğlu onun bir hiç olduğunu düşünmektedir. Oysa cenazesinde görecektir ki ülkenin dört bir yanından tanıdıkları onu uğurlamak üzere gelmiştir. Her yerde tanındığına tanık olacaktır. Babasının kim olduğunu kavradığında çok şaşıracaktır. Ama Ben onunla aynı fikirde değildir. Oğlunun onun bir korkak olduğunu düşüneceğini ifade eder. Hem de bir aptal... Üstelik nefret de edecektir.

Willy, oyunun başından beri eski güzel günlerin nereye kaybolduğunu soran Happy gibi sorar Ben'e. Oğluna ne vermelidir ki oğlu ondan nefret etmesin. Ben'in hazır bir cevabı yoktur. Aslında Willy kendisiyle konuşmaktadır. Willy'nin verecek bir cevabı yoktur, diğer bir deyişle.

Biff'in yanına gelmesiyle Willy hayalden sıyrılır. Biff vedalaşmak için gelmiştir. Artık bir suçlu aramayacaktır. Hatta bilmektedir ki bir şey ola-

WILLY: Ah Ben, o eski müthiş günlere nasıl döneceğiz? Öylesine aydınlıktı ki o günler, o günlerde dostluk vardı. / Oh, Ben, how do we get back to all the great times? Used to be so full of light, and comradeship (225).

madıysa bunun suçlusunu da kendisidir. Biff bir daha geri dönmek üzere gidecektir. Bir daha mektup da yazmayacaktır. Tüm ilişkisini kesecektir ailesi ile. Ailesinin üzerine yüklediği manevi yükün farkındadır. Böylece onların da rahat edeceğini düşünür. Artık hakkında kaygılanacakları bir oğulları olmayacaktır. Ama babası hala gidip Oliver'la konuşması üzerinde durmaktadır. Biff yalnızca babası ile el sıkışarak ayrılmak istemektedir. Willy elini vermez. Hatta beddua eder.

WILLY (...): Bu evi terk edersen dilerim cehennemde çürürsün! / May you rot in hell if you leave this house! (227).

Hakkını helal etmeyecektir. Biff de intikamını alacaktır. Babasının neyin peşinde olduğunu bildiğini söyler. Daha oyunun başında Linda oğluna Willy'nin intiharı düşündüğünü söylemiştir. Bodrumda sakladığı bir havagazı borusu vardır. Babası inkar eder. Bunun üzerine Biff babasının asla gerçeklere tahammülü olmadığını söyler.

BIFF: Hayır, gerçeği dinleyeceksin –ne olduğunu, ne olduğumu! (...) Biz bu evde on dakikalığına bile asla gerçekleri konuşmadık! / No, you're going to hear the truth – what you are and what I am! (...)

We never told the truth for ten minutes in this house! (228)

BIFF: Şimdi bunu anla Willy: Bu benim Willy. (...) Neden üç ay adresim yoktu biliyor musun? Kansas City'de bir takım çaldım ve hapis-teydim. (...) Liseden beri her güzel işi hırsızlık yüzünden berbat ettim. / Now hear this, Willy, this is me. (...) You know why I had no address for three months? I stole a suit in Kansas City and I was in jail. (...) I stole myself out of every good job since high school! (229)

Biff'in kendi hakkında anlattığı gerçekler Willy'nin bir süredir aradığı cevaplardır aslında.

BIFF: Hiçbir yere varamadım çünkü beni öyle şişirdin ki kimseden emir almaya dayanamaz hale geldim! İşte kimin hatası bu bu! / And I never got anywhere because you blew me so full of hot air I could never stand taking orders from anybody! That's whose fault it is! (229)

Willy oyunun başından beri nerede yanlış yaptığını arar durur. Biff'in söyledikleri cevap niteliğindedir.

BIFF: On bir katı aşağıya koşarak indim elimde kalemler bugün. Ve birden durdum, duydun mu beni? Ve ofis binasının ortasında durdum, duydun mu beni? Ofis binasının ortasında durdum ve gördüm -gökyüzünü. Bu dünyada sevdiğim şeyleri gördüm. İş ve aş ve oturup sigara içmek için zaman. Ve kaleme baktım ve kendime dedim ki, bu lanet olasıca kalemi neden tutuyorum elimde? Neden olmak

Biff de eve dönüşüyle yaşadıkları sonucunda kendisini tanımıştır.

istemediğimi olmak için çabalıyorum? Bir büroda ne işim var, kendimi aşağılık, yalvar yakar bir aptal yerine koyuyorum, tüm istediğim orada dışarıdayken, beni bekliyorken? Üstelik bunu söylediğim dakikada kim olduğumu bileceğim halde! Bunu neden söyleyemiyorum Willy? / I ran down eleven flights with a pen in my hand today. And suddenly I stopped, you hear me? And in the middle of that office building, do you hear this? I stopped in the middle of that building and I saw — the sky. I saw the things that I love in this world. The work and the food and time to sit and smoke. And I looked at the pen and said to myself, what the hell am I grabbing this for? Why am I trying to become what I don't want to be? What am I doing in an office, making a contemptuous, begging fool of myself, when all I want is out there, waiting for me the minute I say I know who I am! Why can't I say that, Willy?

(...)

Baba! Ben beş para etmem, sen de öyle! / Pop! I'm a dime a dozen, and so are you! (229-30)

Biff Willy'nin itirazlarına rağmen devam eder.

BIFF: Ben lider değilim Willy, sen de değilsin. Sen asla bir şey olamadın, sadece canını dişine takıp çalıştan bir seyyar satıcıydın, diğerleri

gibi cüruf variline atılan! Benim bir saatim bir dolar Willy. Yedi eyaleti denedim ve bir dolar kazanamadım. Saati bir dolar! (...) Baba ben bir hiçim! Ben bir hiçim baba! Anlamıyor musun? Artık üzülüyorum. Ben neysem oyum, o kadar. / I am not a leader of men, Willy, and neither are you. You were never anything but a hard-working drummer who landed in the ash can like all the rest of them! I'm one dollar an hour, Willy I tried seven states and couldn't raise it. A buck an hour! (...) Pop, I'm nothing! I'm nothing, Pop. Can't you understand that? There's no spite in it any more. I'm just what I am, that's all (230).

Biff'in sözlerinin sonunda ağlamaya başlamasını Willy oğlunun kendisini sevmesi olarak yorumlar. Linda ve Happy onun bu algısını destekler. Birden Ben belirir ve yirmi bin doların Biff'i beklediğini söyler. Willy onaylanmak için Ben'i hayallemektedir. Ben ona cesur olması gerektiğini, ormanda mücadele etmesi gerektiğini anlatmaktadır. Bir önceki hayal sahnesinde olduğu gibi sigorta parasını, gidip elde edilecek elmasa benzetmektedir. Happy babasını memnun etmek için evlenip yerleşik bir hayata geçeceğini söylemektedir. Ama Willy onu duymaz bile.

Bir önceki hayal sahnesine benzer bir sahnedir bu sahne.

Linda yine ortamı yumuşatmaya çalışmaktadır. Biff'in babasına hayran olduğunu, Happy'ye ikisinin de iyi çocuklar olduğunu söylemektedir.

Linda ile Willy arasında geçen konuşmalar iki anlamlıdır. Willy Linda'ya yerleşik bir hayata geçeceğini söylerken artık son yerine yerleşmekten söz etmektedir. Linda ise bunu artık gezici satıcılığı bırakmak olarak anlar. Willy'nin bunun en iyisi olduğunu söylemesi üzerine Linda onu onaylar. Ben de. Linda çıkıp yattıktan sonra Willy Ben ile yalnız kalır. Ölümünden sonraki gelecek günleri hayal etmekte, bunları Ben'e anlatmaktadır. Geçmişten gelen Ben'i gelecek hayallerine ortak etmektedir. Postadan gelen para ile Biff yine Bernard'ın önüne geçecektir, eski günlerde olduğu gibi. Ben de onu onaylamaktadır. Ben zamanla her şeyin düzeleceğini söylemektedir. Willy bir taraftan da Biff'in yokluğunda Biff ile konuşmaktadır. Biff sanki maça çıkmak üzeredir. O da oğluna topa nasıl vurması gerektiği üzerine taktik vermektedir.

Willy birden yalnız olduğu-
nun ayırdına varır. Nasıl ya-
pacağı sorar Ben'e. Yolunu
bulmaya çalışmaktadır, ses-
ler ve yüzler arasında. Sonra
hızla çıkar evden. Linda ve
Biff ona seslenirler. Cevap
olarak bir araba çarpma sesi
gelir.

Sahne Biff ile Happy'nin ce-
ketlerini giymesine dönüşür.
Linda ağır adımlarla odasın-
dan çıkmaktadır. Ölüm marşı
çalmaktadır. Ağır başlı takım
elbiseler içinde Charley ve
Bernard görünürler mutfak
kapısında. Hep birlikte cena-
ze törenine gitmek üzereyken
oyun "REQUIEM" bölümüne
geçer.

Willy toprağa verilmiştir. Lin-
da biraz daha kalmak ister
mezarın başında. Kimsenin
gelmemiş olması Linda'yı
üzmiştir. Willy'nin kurdu-
ğu hayaldeki gibi olmamıştır
belli ki tören. Happy babası-
nın böyle bir şey yapmasına
hakkı olmadığını söyler. Ba-
balarına yardım edebilecek-
lerini belirtir. Linda otuz beş
yılı ilk kez feraha ulaştıkları
anda Willy'nin neden böyle
bir şey yaptığını anlamamak-
tadır. Biff eski mutlu günleri
hatırlamaktadır.

Happy'nin babasını uğurlar-
ken söyledikleri kendi ger-
çeklerinin farkında olmadığı-
nın göstergesidir.

Artık, Happy'nin aksine babasının sorununun ne olduğunu bilmektedir.

BIFF: Yanlış hayalleri vardı. Hepsi, hepsi yanlış. / He had the wrong dreams. All, all, wrong.

Oyunun sonunda, Willy öldükten sonra ama, Willy'nin hep yanıtını aradığı sorunun yanıtı verilir.

HAPPY (*nereyseye Biff'le kavgayaya hazır*): Öyle söyleme! / (*almost ready to fight Biff*): Don't say that!

BIFF: Kim olduğunu asla anlamadı. / He never knew who he was (234).

CHARLEY: Willy bir satıcıydı. Ve bir satıcı için hayatın sonu yoktur. Bazı şeyleri bilmez. Kanunları anlatamaz size, ya da ilaç veremez. Oraya uzağa, bilinmeze bir gülümseme ve bir çift cilalı ayakkabı ile sürer atını. Ve onlar ona geri gülümsemeyince –bu bir depremdir. Ve şanın karalanır ve bitersin. Bu adamı kimse suçlayamaz. Bir satıcı hayal etmek zorundadır evlat. Satıcının kendi bölgesinin kuralıdır bu. / Willy was a salesman. And for a salesman, there is no rock bottom to the life. He don't put a bolt to a nut, he don't tell you the law or give you medicine. He's man way out there in the blue, riding on a smile and a Shoeshine. And when they start not smiling back – that's an earthquake. And then you get yourself a couple of spots on your hat, and you're finished. Nobody dast blame this man. A salesman is got to dream, boy. It comes with the territory (235).

Babasının aksine Biff kim olduğunu öğrenmiştir. Ancak, Willy'nin meselesi Charley tarafından dillendirilir.

Happy ise babasının izinden yürüyecektir. Onun hayallerini sürdürülecektir.

HAPPY: Bu şehirde kalıyorum. Bu deveyi bu hendekten atlatacağım! I'm staying right in this city, and I'm gonna beat this racket! (...) Sana göstereceğim. Herkese göstereceğim. Willy Loman boşuna ölmedi. Bir hayali vardı. Bu sahip olabileceğin tek hayaldir –bir numaralı adam olmak. Orada savaştı, benim de onun için kazanacağım yer orasıdır. / (...) I'm gonna show you and everybody else that Willy Loman did not die in vain. He had a good dream. It's the only dream you can have — to come out number-one man. He fought it out here, and this is where I'm gonna win it for him (235).

Oyun Linda'nın neden Willy'nin tam da bütün borçlulardan özgür oldukları bir zamanda intihar ettiğini anlamadığını söylemesiyle biter.

Ancak, Willy gibiler, Linda ve Happy gibi, farkındasız olarak yaşamaya devam edeceklerdir.

Kaynaklar:

Miller, Arthur. *Death of A Salesman*. İstanbul: Mitoş-Boyut Yayınları, 2002.

Miller, Arthur. *Death of A Salesman*. ebook.

*Çeviriler bana aittir.

II

Satıcının Ölümü oyununun ne hakkında olduğunun izini oyun kişilerini ve zaman ile mekânı ikili birliktelikler/karşıtlıklar ilişkileri içinde ele alarak sürebilir miyiz?

Yapısalcılar tarafından düşünce ve kültüre biçim veren ve onları düzenleyen bir karşıtlık biçimi olarak düşünülmüş ikili karşıtlık. Ancak, daha sonra yapısal sonrasıcılar tarafından da ikili karşıtlık içindeki öğelerden birinin diğeri üzerinde hakimiyet kurduğu iddiasıyla mahkum edilmiş. Siyah-beyaz karşıtlığında siyahın kötücül güçleri beyazlığın ise masumiyeti çağırışması örneğinde olduğu gibi, ikili karşıtlıkların öğelerinin birbirine göre, örneğin ahlaki, bir üstün-aşağı sıralamasına tabi tutulduğu düşünülmüştür. Derrida ikili karşıtlık içindeki unsurlardan birinin diğeri ötekileştirdiğini savlamaktadır. Bu bağlamda, ikili karşıtlık yerine hiyerarşik karşıtlık tanımlaması kullanılmaktadır.

İkili karşıtlık, iyi-kötü; iç-dış; temiz-kirli; uzun-kısa; eril-dişil; asıl-kopya; ben-öteki gibi birbirine zıt anlamında karşıt unsurların bir arada anılması anlamına geldiği kadar, yazı-söz; baba-oğul; fiziksel kütüphane-sanal kütüphane gibi birbirine zıt olan ama aynı zamanda birbirini tamamlayan, öğelerden birinin diğeri dolayımında anlam ve tanım kazandığı ikili birliktelik anlamına da gelmektedir.

İkili karşıtlığı, bir “ya o ya bu” mantığı dışı-

na çıkartarak, ve karşıtlığı bir tür beraberlik olarak algılayarak, ama Derridavari bir yıma/tersine çevirme/merkezden uzaklaşma olarak da ortaya koymamak, bir tür tez-karşı tez-sentez dialektiğine dönüştürmeyerek bir tür yan yan yanalık, bir tür karşılıklı tanımlılık olarak değerlendirsek ve hatta bu çabayı da bir tür karar verilmemişlik (*an undecidable*) olarak ifade edersek bir oyunu okuma stratejisini nasıl belirleyebiliriz? Karar verilmemişler (*undecidables*) belli bir çerçeve içinde işleyen karşıtlıklar anlamında kullanılmakta. Bu karşıtlıklar aynı zamanda ikili anlam da taşıyorlar. Derrida'ya göre bunlar genel geçer ikili karşıtlıklar değil. Daha çok zehir ve panzehir anlamındaki *pharmakon* gibi kendi içinde barındırıyor hem birlikteliği hem karşıtlığı. Bir başka deyişle, “ya o ya bu” seçimini olanaksız kılıyor. Kullanıldığı bağlama göre biçim alıyor. Bu nedenle bir karar verilmemişlik, kesinleştirilmemişlik ifadesi; yan yanalığın ama farklılığın altının çizilmesi; karşıtlığın karşıtlığı; farklılığın aynılığı.

Buradan yola çıkarak, kesin olmama/değişmeye açıklık oyunsuluğu da barındırır diyebiliriz. Yan yanalık Derridavari bir söyleme biçimiyle hiyerarşiyi de ortadan kaldırıyor. Daha iyinin olmaması söylem çeşitliğine götürüyor.

Derrida *Plato's Pharmacy* (“Platon’un Eczanesi”)’de baba-oğul ilişkisini irdeler. Babanın baba olarak tanımlanabilmek için oğul sahibi olması gerektiği üzerinde durur.

Elbette ki bu ilişki, Derrida tarafından tersine döndürülmeden önceki haliyle, alıştığımız biçimiyle, düzünden de okunabilir: Baba olmadan da oğul olamaz. Derrida'nın yerinden etme (*displacement*) için verdiği bu örnekten yola çıkarak, örneğin yerinden edilmiş haliyle, edilmemiş halini birlikte ele alarak, karşıtlık, yan yanalık, farklılık ilişkilerini; ama-ve-ve bağlantısı ile yaklaşımımızı açıklayabiliriz.

Saticının Ölümü oyunu asal olarak zaman ve uzam içinde gerçek ile yanılısama ikili karşıtlığı/birlikteliği üzerine kurulmuş. Yanılısama ile gerçek ikilliliği, yeni ufuklar-demokrasi-serbest piyasa-başarı ile örülmüş Amerikan Rüyası miti dolayımında tartışılmakta.

Willy Loman 60 yaşına gelmiş bir seyyar satıcıdır. Artık hiç satış yapamamaktadır. Para da kazanamamaktadır. Komşusu (Charley)ndan aldığı borçlarla yaşamaktadırlar karısı (Linda) ile. Charley'nin küçümsediği oğlu (Bernard) avukat olmuştur. Kendi oğulları Biff ve Happy ise istediği gibi "büyük adam" olamamışlardır. Büyük oğlu (Biff) evden uzaklaşmış gündelikçi işlerde çalışmaktadır. Happy evini ayırmıştır ama o da ufak bir memurdur. Eski işverenin oğlu Howard babasının ona bıraktığı mirası değerlendirmiş ve şirketin başına geçmiştir.

Willy'yi satış yapmak için gittiği yerlerde artık kimse tanımamaktadır. Yaşadıkları ev, tıpkı kendisi gibi yeni dünya düzeninin simgesi büyük apartmanlar, gökdelenler arasında sıkışıp kalmıştır. Artık zihni de ona oyunlar oynamaktadır. Geçmiş ile an birbirine karışmaktadır. Gelecek ise tüm belirsizliğiyle Willy'nin önünde uzanmaktadır. An ve geleceğin belirsizliğinin nedeni olarak adeta is-

temsiz bir sorgulama içinde görünen Willy, zaman ve mekan içinde sık sık geçmişe, anılara kaymaktadır. Anılar, ya da kendi kurduğu geçmiş süreklı hayaletvari bir biçimde, özellikle de ağabeyi Ben'in görüntüsünde Willy'yi "nerede yanlış yaptım?" sorusunun yanıtını vermesi için huzursuz etmektedir.

Oyun zamanı kimi zaman anda, kimi zaman geçmişte, yan yana akarak ilerler. Willy bazen yalnızken bazen de birileri ile birlikteyken geçmişin, anıların içindedir. Geçmiş ve hatta gelecek anda algılanmaktadır. Geçmiş ile an bir taraftan ikili bir karşıtlık olarak yansımakta, diğer taraftan an içinde an ile geçmiş yan yana yer almaktadır. An geçmiş ile anlam kazanmaktadır. Gelecek de... Bir serim hüneri olarak görülebilecek anımsamalar aynı zamanda an, geçmiş ve gelecek zamanların ve uzamların birlikteliği/yan yanalığı-karşıtlığı; hafıza/hatırlama-unutma; üzerine de, hatta kimi zaman oyundan bağımsız bir biçimde, geniş bir düzlemde düşünmeyi tetiklemektedir. Miller, *Satıcının Ölümü* dolayımında adeta bir hafıza/hatırlama-zaman/uzam poetikası oluşturma denemesine girişmiş gibi görünmekte, baba-oğul farklılığı-aynılığı ikiliği ile başarı-başarısızlık ikiliğini birbirleri üzerinden aktarmaktadır.

Oyun geçmiş-an; an-gelecek; an, andaki geçmiş-andaki gelecek üzerinde dolaşırken yalnızca zaman içinde yolculuk yapmamakta, zaman mekandan bağımsız olarak algılanmamaktadır. Amerikanvari başarı öyküsünün ele alındığı oyunda dört aileden görünümsergilenmektedir. Loman ailesi dışında annelerin (ve kız kardeşlerin; yalnızca Howard'ın

sekiz yaşındaki kızının ve karısının sesi teypten duyulur; konuşmaların da zaten oyunla doğrudan ilişkisi yoktur.) olmadığı ilişkiler düzleminde babalar ve oğullar odak noktayı oluşturmaktadır: Willy-Biff ve Happy; Charley-Bernard; Baba Wagner-Howard; Baba Loman-Ben ve Willy. Bu ilişkilerden tüm tarafları gördüğümüz Willy-Biff ve Happy ve Charley-Bernard ilişkisidir. Diğerleri için parçaları birleştirmek durumundayız.

Willy'nin bulunduğu konuma nasıl geldiğini sorgulamayı önleyemediği bir dönemine tanıklık eder oyun. Bu tanıklık hem Willy'nin yaşadığı anı hem de Willy'nin *hatırlamalarını*, hayallemelerini (söz ve imge olarak) kapsar.

Satıcının Ölümü'nde aksiyon Willy'nin anda yaşadıkları ile hatırlamaları ve/veya hayallemelerini kapsar. Anda yaşadıkları kronolojik olarak akar; ancak, an geçmişte olanlardan/olduğunu sanılanlardan ve gelecek planlarından soyutlanamayacak biçimde harmanlanmıştır.

Geçmiş sergilendiği biçimde mi olmuştur belli değildir. Çünkü yalnızca Willy'in hafızası yansıtılmaktadır. Willy, günde an ile geçmişi birlikte yaşamaktadır. Bu birliktelik, an ile geçmişi zaman zaman birbirine zıt durumlar, zaman zaman birbirini tamamlayan, açıklayan durumlar olarak gösterir. Ancak, yine Willy kimi zaman da an içinde ancak o an için geçerli olan durumlarda, ve hatta gelecek tasavvurları üzerine geçmişten gelen Ben'e danışmaktadır. Geçmiş, an ve gelecek içinde yaşanan zaman ve mekanda birlikte/yan

Henri Bergson, *The Creative Mind: An Introduction to Metaphysics* ("Yaratıcı Zihin: Metafizığe Giriş")'de zamanı saf/gerçek zaman ve matematiksel zaman olarak ikiye ayırır. Gerçek zaman matematiksel zamanın aksine süreğendir ve bölümlere ayrılamaz. Zihin zamanın akışını kavramak için zaman kavramını yaratır, ve zamanı algılamak için onu anlara ya da bölümlere ayırır, olayları ard arda dizer. Bunu yaparken de zamanı yerleştirir, onu uzayda konumlandırır. Ama aslında gerçek zaman yalnızca sezgiyle kavranabilir. Sezgi süre içinde düşündürmektir, ki bu da gerçeğin durmaksızın akması anlamına gelmektedir. Bergson'a göre uzay gerçeklikle doldurulmuş bir boşluk değildir. Hatta, şeylerin uzayda değil, uzayın şeylerde olduğunu iddia eder. Bu bağlamda boşluk doğrudan algılanamaz ancak kavramsallaştırılabilir.

yana veya karşıt olarak sergilenir. An ile geçmiş birbirini tanımlarken, an ile geçmiş karşıtlıkları, içinde bulunulan durumların farklı açılardan yorumlanmasını sağlar. Willy'nin geçmişteki olayları hatırlaması, geçmişte düşündüğü biçimde olduğunu düşünmesi, ya da gelecekte düşündüğü gibi olacağını düşünmesi ile anda olanları yorumlaması/yorumlayamaması Willy'nin, ve Loman ailesinin gününü açıklayıcı olur.

Zamanın öznel algısı, algının seçiciliği, insanın görmek istediğini görmesi/olayları hatırlamak istediği biçimde hatırlaması bir yandan Willy'nin dramına açılırken, bir taraftan da Amerikan Rüyasının toplumsal anlamlarına gönderme yapmaktadır.

Miller, bir yandan bir ailenin zaman içinde panoramasını çizerken diğer yandan, adeta, zaman akışı/hafıza/hatırlama üzerine "felsefe yapmak"tır.

Willy'nin zaman algısı, kendisini ve çevresindekileri zaman içinde algılaması ile çevresindekilerin onu zaman ve mekan içindeki algısı farklılaşır. Linda onu yaşlı ve yorgun olarak görür; ama, bir taraftan da en iyisini hak etmektedir; Charley onun gerçekçi davranmadığını düşünür; Howard için ıskartaya çıkmıştır; Happy onun idare edilmesi, gelecek planları ile avutulması gerektiğini; Biff için ise boş hayallere kapılmış sürüklenmektedir.

Willy'nin kendisini zaman ve mekan içinde tanımlaması bir dizi sorunun yanıtına bağlıdır. Bu sorulardan en sık sorulanı yanıtın ne

Bergson'a göre, zaman sezgiyle algılanan zaman (duration) olarak ele alındığında şeylerin zaman içinde özellikleri değişebilir. Bir başka deyişle, şeylerin gerçekliliği de, aynı zaman gibi akışkan ve değişkendir. Aristoteles de, zamanı hareketin ölçülmesi olarak tanımlarken hareketi niteliksel değişimi de kapsayacak biçimde herhangi bir değişim olarak saptamıştır. An için gerçek olan gelecekteki olasılığı da hazırlar.

An içindeki gerçeklik madem mutlak gerçeklik değildir o zaman keskinlik yoktur ve bu da bir tür serbestlik demektir. Geçmişe bakıp bir şey için gerçeği diyemeyiz. Ancak, o zaman için olasıydı diyebiliriz. Demek ki, o zaman için gerçek görünen aslında olası olandır. Bu nedenle zamana ve şeylerin zaman içindeki gerçekliğine sezgisel yaklaşmak gereklidir.

Bergson'a göre hakikat ile bir fikir ve bir gerçeklik arasında dinamik bir bağlantılılık vardır. Hakikat tespit edilmiş değildir. Hakikat bir fikir ve/veya gerçekliğin başına gelen bir şeydir. Hakikat ile fikir veya gerçeklik karşılaştığında hareketsetel sonuçlar doğar. Ama hakikat asla mutlak değildir. Hakikat akış içindeki fikir veya gerçekliğe göre değişebilir.

Pilar Roqueñi C., Andrei Tarkovsky sinemasını incelediği çalışmasında, Tarkovsky'nin zamanı algılamasına Bergsonvari bir açıklama getirerek hafızanın tetiklenmesi ile varoluşun içsel çoğul bir gerçekliğe geçtiğini; iç ve dış zamanların birlikte/yan yana yaşandığını; birbirleri ile ilişki kurduklarını; içsel zamanın

olduğudur.

Öncelikle kendisinin Biff'e ilişkin nerede yanlış yaptığı sorusunun, sonra da neden Ben gibi başarılı olamadığı sorusunun yanıtını bulmak zorundadır. Nasıl olmuştur da Charley ve Frank'in çocukları evlenmiş, çocuk sahibi olmuş, zengin ve itibarlı olmuşlardır da kendi, Yunan tanrılarına taş çıkartan oğulları hiç birşey olamamıştır.

Sanki yeryüzünde kapladığı alana veda etme eşiğindedir ve gitmeden/bir an önce yanıt sorulara yanıt bulmak zorundadır. Acele etmekçe, zamanı durdurmak istedikçe, zamanla savaştıkça eli ayağına dolanır.

Geçmiş bütün ağırlığı ile üstüne abanır. Kurtulmak için debelenmektedir adeta. Soluk soluğa kalmış gibidir. Anda geriye ileriye savrulur. Anımsamalar ve hayallemeler arasında gidip gelir.

Yanıtları bulmak zorundadır. Sanki yanıtları bulduğu an yeniden başlayacaklardır.

düşüncelerle, istem dışı hafıza ile bağlantı kurduğunu söyler. İçsel zaman dışsal zamanı emmektedir. İçsel zaman önceliksiz ve ardılsızdır; sonsuzdur, ölçülemezdir. İçsel zaman sürekli bir yenilenme içindedir.

Saf Aklın Eleştirisi (Kritik der Reinen Vernunft; 1781)'nde Kant, zamanın nesnel bir bütünlük değil, içsel bir algılayış olduğunu iddia eder. Kant için zaman nesnel üzerindeki sezgilerimizi oluşturmamız için bir koşul olduğu düşüncesindedir. Zaman fikri deneyim ile edinilmez; *a priori*dir. Eşzamanlılık ve ard-zamanlılık kavramları zamanın *a priori* bilgisi üzerine oluşur. Benzer bir biçimde zaman ve uzam içinde yer almayan nesnel üzerinde de bir deneyimimiz olamaz. Zaman ve uzam kendi başlarına algılanamazlar, ancak bir nesne dolayımında algılanabilirler. Kant'a göre görünüm dış uzayda yan yana ve sonsuza kadar birlikte varolabilirler. Deneyimlenen nesnel zaman, uzam ve sezgiye bağımlıdır. Ve insan bunları yanyana sezgiler. Üstelik Kant'a göre sezgilediklerimiz bizim onları sezgilediğimiz gibi de değildir. Biz

Sorunun yanıtı zaman ve mekanın deneyimi haline dönüşür. Hatta Willy ne zaman soruların sorsa/sorularına yanıt arasa zaman imdadına yetişmekte, kendi kendine harekete geçmekte ve ona görünümle sunmaktadır.

Görünümle Willy'nin andaki algısı ile harekete geçer ama. Willy günden geçmişe bakmakta; an içindeki çıkmazı dolayımında olguların kökenini araştırmaya çalışmaktadır. Willy olmadan görünümle olamaz ama onun olması da görünümlelerin göreceliğini günde me getirmektedir.

Üstelik soruyu soran da yanıtını arayan da kendisidir. Yanıtını kendi açısından arayacağı açıktır. Zaten kendi yaptıkları sonucunda andaki durumuna ulaşmıştır. Geçmişten farklı düşünemediği için de yanıtı bulamamaktadır. Hatıralar pekala hayallemeldre dönüşebilir; gerçeğin bilgisine asla ulaşamaz.

Zaten meselenin aslı Willy'nin kendinden bağımsız gerçeğin bilgisine ulaşamaması değil midir? Willy değişen zamana ayak uyduramamıştır. Zaman ondan bağımsız, o zamanla bağlantısız kalmıştır.

fenomenleri oldukları gibi değil bizdeki temsil karşılığı olarak algılarız. Kant'a göre algılayan öznenin olmadığını düşünelim, doğa, nesnelere zaman ve uzam içindeki ilişkileri, hatta zaman ve uzamın kendisi yok olacaktır. Onların varlığı algılayan özneye bağlıdır. Fenomenler kendi içlerinde varolmazlar, algıyanda var olurlar. Özne olmadan ne durumda oldukları da özne tarafından asla bilinemez.

Descartes'in "Düşünüyorum, öyleyse varım." formülasyonu, İngilizce'deki "think" yerine "drink" ile değiştirilince, "İçiyorum, öyleyse varım." formülasyonuna dönüştürülmüş üniversite çevrelerinde; "İçiyorum/sarhoş oldum ve seni görüyorum; ama ne malum se-

nin var olduğun. Ayıldığım anda yok da olabilirsin.” demek için –göreceliği ve yalnızca algılayanın gerçekliğini vurgulamak için.

Zamanın akış içinde değişmesi ve dönüşmesi ile Willy için bir Öteki (büyük harfli bir öteki) haline gelmiştir; özneyi baskılayan, onun yaşama uyum sağlamasını, onun üzerinde egemenlik kuran, onu nesneleştiren bir öteki.

Zaman akışı içinde özne olan Willy başkaları ile karşılaşmış, değişen zamana uyum sağlayanlar arasında bir yabancıya dönüşmüştür. Onlar da Willy için ötekilere dönüşmüştür. Hatta kendi oğlu bile... Zamanla barışmak istemeyen Biff de babası ile farklı saflara düşmüşlerdir. Oyun zamanı içindeki karşılaşmaları zamana göre iki ötekinin de karşılaşması olarak yorumlanabilir. Ayrıca, birbirleri için de öteki olmuşlardır. Kendileri ve birbirleri ile ilgili olarak algıladıkları, andaki yaşam biçimleri ve gelecek tasavvurları farklılaşmıştır.

Ortak bir an, ortak bir geçmiş, ortak bir gelecek algısında karşılaşmamaktadırlar.

Willy'nin karşılaşmaları aynı zamanda zihninde yer almaktadır. Bu zihinsel karşılaşmalar hatıraların dışında hayallemeler olarak da yorumlanabilir. Geçmişin tanıkları yalnız kendi zihnindeki aile bireyleridir. Yalnızca Biff'in Miss Francis ile babasını yakaladığı sahne Biff'in davranışlarıyla teyit edilmektedir. Willy'nin zihninin içinden bakılan geçmiş Willy'nin algısını yansıtmaktadır elbette.

Yine Kant'a döndüğümüz zaman görüyoruz ki, zaman ve mekan *a priori* bir varoluşa sahip olsa da ancak empirik olanla somutlanıyor. Özne kendisinin dışında olan bir şeyle temas kurar. Ancak, bu temas öznenin içinin, içinin dışındaki bir nesneyle temasıdır. Dışarıdaki hem içeridedir, iç zaman ve iç uzam ile bağlantı içeridedir, hem de özne kendi zamanından ve uzamından dışarı çıkmıştır, dışarıda öznenen bağımsız bir zaman ve uzamda bir başka içerisinin dışında kalanla karşılaşmıştır. Her ikisi de bir zaman ve uzamda karşılaşmışlardır. Her ikisi de birbiri için bir ötekidir bu anlamda.

Yalnızca içeride kalıp içeride gerçekleşen karşılaşmalar ise hayalidir. İçerisi bir iç uzamdır ve burada gerçekleşen temas hayalidir. Zaman da öyle. İçeride akan zaman da hayalidir. Öznenen bağımsız bir uzam ve zaman için dışarıda bir karşılaşma gereklidir. Ancak, karşılaşanlar özne ve nesne olduğu için bağımsızlık nereye kadar olasıdır. Bu geçmişe dönük salt bir “hatırlama” bile olsa. Hatırlama ediminde de hatırlayan ve hatırlanan ikiliği söz konusudur. Olayların olduğu an ile bunların hatırlanması hep bir ikiliği taşır bünyesinde/doğasında.

Willy hayatının öyle bir dönemindedir ki, yıllarca uğruna yollar eskittiği şirketten artık maaş alamamakta, satıştan prim esasına göre çalışmaktadır. Ve hiç satış yapamamaktadır. Charley'den aldığı haftalık borçlarla evin giderlerini, eşyaların ve sigortanın tak-sitlerini ödemeye çalışmaktadır. Küçük oğlu bir firmada asistanın iki asistanından biridir. Büyük oğlu otuz yaşını aşmıştır, orada burada, haftalığı 34 dolardan çalışmaktadır. İkisi de evlenmemiştir. Bu nedenlerle, "nerede yanlış yaptım?" sorusu zihninde adeta sürekli olarak uğuldamaktadır. Yanıtı geçmişte ararken geçmişe ait görünüm, geçmişteki dönüm noktaları (kendi algısı içinde) "ekrana düşmektedir". Hatta daha doğru bir söyleyişle kendini zaman ve mekan olarak yaşamış olduklarının içinde bulmaktadır. Bazen bir yaşanmışlık bir başka yaşanmışlığa açılmakta, bazen an ile deneyimlenmiş olan birbirlerine koşut akmaktadır.

Willy kabusun orta yerinde yapayalnızdır üstelik. Sürekli olarak Ben'e başvurmaktadır. Ben aileden bir başarı timsalidir. Üstelik, Charley ya da Howard gibi değildir o. Babasız bir oğul olarak başarı kazanabilmiştir. Yapayalnız başarabilmiştir. Willy Ben'in zenginleşmesinde şans faktörünü göz ardı etmektedir. Üstelik Ben'in ne kadar zengin olduğu, yedi oğla sahip olduğu da kendi ifadesidir ve tanığı yoktur. Ben de babaları gibi uzaklara gitmiş ve bir daha geri dönmemiştir. Ancak, gerçekten madenlere sahip olup olmadığı da pek önemli değildir. Önemli olan Willy'nin algısıdır. Willy'nin Ben'siz (ve babasız) kendini yalnız hissetmesidir. Ben Willy'e göre Amerikan Rüyasının en iyi örneğidir. Yeni ufukların peşinden giden ve dönmeyen babasını

O halde diyebiliriz ki, zamanın ardsal değişimi uzamdaki nesnelerin hareketleri ile, öz-nelerin karşılaşmaları ile belirlenir. Ama hatırlanmadığında ardsal olarak hatırlanmak koşulu yoktur. Proust'un kahramanları gibi hafıza her an tetiklenir ve hatta, her an her şey birlikte hatırlanabilir. Üstelik, hatırlama an içinde olduğundan an ile hatırlanan geçmiş aynı anı paylaşmaktadırlar. Bergson'un gerçek hafıza olarak adlandırdığı saf hafıza, Proust'ta istem dışı hafızaya dönüşmüştür.

Walter Benjamin istem dışı hafızanın, insanı yalnızlaştıran modernitenin bir sonucu olduğu üzerinde durur. Toplumun ve/veya cemaatin birlikte deneyimledikleri azaldıkça bireysel bellek öne çıkacaktır. Benjamin sekülerizasyon ve bireyselleşme sonucunda istemli ve toplu/kolektif belleğin zayıfladığını savlar. Yolande Jansen'in sözleriyle ifade edecek olursak, Benjamin hafıza (Erinnerung/memory) ile hatırlama (Gedächtnis/remembrance) arasında da fark olduğunu vurgulamaktadır; hafıza, arşivdir; hatırlama ise toplumsal olan ile bireysel olanın birlikte akışı (zusammenfließen)dir. Jansen, Benjamin'in ayrıştırmasını Bergson'un saf hafıza/durée (iç zaman) ve uzamzaman ayırımına benzetir. Benjamin'e göre gelenek bir süreçtir, yatağını değiştirerek akar, yatağına yeni deneyimleri

aramak için yola çıkmış, karşılaştığı fırsatları değerlendirmiş, ve zengin olmuştur. Ancak, Willy, Amerikan Rüyasının çok çalışmakla, ve risk almakla ilgili ilkelerini hiç vurgulamaz.

Willy zengin olmanın, paçasını kurtarmanın insanları yalnızlığa ittiğinin farkına varmaz. Happy'nin de diline pelesenk olan, kendisinin de neden Frank'in günlerinde dostluk görüp de şimdi bir kenara itildiğini ifade eden, "nerede o eski günler" söyleminin nedeni bu başarı öyküsünün aslında tam da temelini oluşturmaktadır. Ticarete birilerinin canının yanması gerektiğini bilmez. Satıcı sattığı kadar vardır'ı anlamaz.

Başarıya/zenginliğe endeksli yeni dünya düzeninin yalnızlığının nedeni olduğunu kavramaz. Dayanışmaya dayalı eski düzen rafa kalkmıştır; "arşiv"lerin tozlu raflarına...

Willy'nin geçmişin geçeceği bilgisine sahip olamaması günün de gerçeğine/bilgisine sahip olmasını engeller. O Charley'nin zamanında yeni düzene uyam sağlayarak oğluna örnek olduğunu anlamaz; Howard'ın babasından kalan mirası günün koşullarına uyarladığını anlamaz; kendisinin zamanın dışında kaldığını algılamaz. Geçmiş geçmişte kalmış, günde niteliğini yitirmiştir. Hatta günden bakıldığında farklılaşmıştır. Artık Dave Singleman gibi satıcılara yer yoktur, kendisi gibilere yer yoktur.

Geçmiş bir hayalettir artık, kimi zaman da hortlak. Hayalet Willy'i sık sık ziyaret eden ama günde yeri olmayan bir varlık-yokluk/

katar ve geçmiş böylece yeni biçimler alır. Üstelik, Benjamin'e göre hem hafıza hem hatırlama unutmamanın içinde yer alır.

Zamanı, alışkanlıkların, hatıraların ve geleceğin zamanı olarak üçe ayıran Deleuze için geçmişin gerçek hatırası aynı zamanda anın da temsildir. Çünkü an hatırlama eyleminin ev sahibidir. Geçmiş yaratmanın aynı zamanda hafıza olduğunu da vurgulayan Deleuze, hiçbir an geçmiş olmasaydı geçmezdi, ki geçmiş aynı zamanda da andır; hiçbir geçmiş aynı zamanda da andır; hiçbir geçmiş aynı zamanda, ilk anda an olduğunda olmadan geçmiş olmazdı der. Geçmiş zamanın belleği içinde saflığını, ayırıcı ve tekil özelliğini yitirir. Ancak, her bir hatırlama farklılığın sonsuz geri dönüşüdür. Bir anlamda, geçmişe göre gelecekte olası olandır geri dönen. Hayaletlerin bireyi tekrar tekrar ziyaret etmesi geçmişin anda yersizleşmesine neden olur; geçmişten ana ve sonra da geleceğe

yokluk-varlık'tır. Geçmiş, günde yerinden edilmiş bir varlıktır. Üstelik Willy'nin geçmişi olduğu gibi hatırlamasına da imkan yoktur. Olgular hep kişi algısı ile birlikte anımsanır. Ayrıca, her hatırlanış da anda konumlanarak geçmişi tekrar şekillendirmek demektir. Böylece de geçmiş ana gele gide geçmişteki konumunu yitirecektir. Zaten geçmiş geçmiş olduğu için anda hükümsüzdür de.

Gelecek nasıl tüm açılarıyla bilinemezse geçmiş de benzer bir biçimde bilinemez. Öznenin bilgisinden bağımsızlaşır.

Üstelik Willy'nin geçmişi de kendisi tarafından bilinmemektedir. Babası o bebekken evi terk etmiştir. Ağabeyisi de onun ardından. Willy kendisini yetiştirmiş olması pek muhtemel annesinden hiç söz etmez. Evi terk eden erkeklerin arkasından ağıt yakar bir haldedir. Babasının yeni ufukların/bakir toprakların fethi için çıktığı yolculuktan dönmeyişiyle Willy bir rol modelden yoksun kalmıştır. Babalığı öğrenememiş ve istediği gibi bir gelecek kuramamıştır. Babasız Willy oğullarına da hedeflediği rol modeli/ideal beni oluşturamamıştır. Kendi rol modeli olabilecek diğer kişi, ağabeyi Ben de ona hayali bir model oluşturur. Ama asla nasıl olduğunu bilmediği bir rol model. Bernard ve Howard önlerindeki modelin ardından şekillenmişler, geleceğin belkisini en az tehlikeli ve beklenmedik hale getirmişlerdir. Üstelik gelecek tasavvurunda sistemin tasavvuru içinde kalıplanmışlardır.

Kapitalist ilişkiler içinde aslında belkilere yer de yoktur. Birlikte yaşamak yerine tekil yaşa-

yumuşak bir geçiş düşüncesi de böylece engellenmiş olur. Derridaya göre geçmişin tekrarı geleceğe projekte edilir, böylece geçmiş gelecekte geliyor gibi görünür.

Derrida, *Politics of Friendship* ("Arkadaşlığın Politikası")'te, arkadaşlığın doğasını zaman algısı içinde tartışır. Ne getireceği bilinmediği için geleceğin, "belki" üzerine kurulmasından yanadır. Gelecek üzerine planlar yapıldığı için geleceğin tahmin edilebilirliği/kısmen bilinebilirliği düşüncesine karşı çıkar. Jack Reynolds'ın, "Derrida and Deleuze on time, the future, and politics" ("Zaman, gelecek ve politika üzerine Derrida ve Deleuze") başlıklı internet çalışmasında dillendirdiği gibi, bu tür bir yaklaşım, Derrida'ya göre geleceğin hakikiliğini/hakiki ötekiliğini ehliileştirmek demektir. Gelecek beklentisi, hem alışkanlıkların hem de hafızaya bağlı olan zamanın içindedir. Geleceğe ait tek adil anlayışın/değerlendirmenin /kategorinin "belki" olduğu üzerinde durur Derrida. Gelecek bilinmezdir ve belli bir yöne yönlendirilmemelidir. Gelecek sınırsız olmalıdır. Gelecek tasavvurunda çoğul perspektiflere/dünya görüşlerine açık olunmalıdır.

Christopher D. Green internet ortamı için hazırladığı bir çalışmada, Aristoteles'in, "Hafıza ve Hatırlama Üzerine" (On Memory and

manın; eşitsizlik ilkesinin, rekabetin, boyun eğmenin esas olduğu yeni dünya düzeninde aile, bireyi ortama hazırlar. Willy savaşa yenik başlamıştır. Willy babasından mahrum kalarak ayakta kalmak için gereken silahları kuşanamamıştır. Olmayanı hatırlayamaz. Bilmediğini oğullarına da öğretememiştir. Aslında, kendisini bilgilendirmek için adeta hayaletler/hortlaklar kendileri zihnine düşer Willy'nin; ama Willy kör olmuştur. Kaydetmediğini izleyemez/yeniden göremez.

Reminiscence)sinde, hatırlamanın geçmiş zaman içinde “önce” ve “sonra” arasında bir ayrım yaptığını yazıyor. An algıya açıktır, gelecek umuda, geçmiş de hafızaya. An geçmiş olmadan hatırlanmaz. Aristoteles hafıza ile hatırlama arasında bir ayrım olduğunu söyler. Hatırayı hatırlamak için koşullar gereklidir. Hatırlamak ise bilinçli bir eylem gerektirir. Hatıra geçmiş üzerine de kurulsa, her zaman olmuş anlamına gelmez; ancak hatırlama her zaman olmuş olanları hatırlar. Bazen olmuşlar da olmuş izlenimini yaratır. Geçmişten geldiğini düşündüklerimiz yalnızca varlığına inanmamız gereken hayaletler/hatta hortlaklar olabilir. Üstelik olanın olduğu an ile hatırlandığı an farklıdır. Doğru hatırlamak için zaman ve uzam noktalarını tespit etmek ve oradan başlamak gerekir. Yoksa geçmiş kendi başına herhangi bir tetikleme ile (mnemonic) harekete geçebilir. Yer ve zaman tespitlemelerinde bile zihin bir başka yöne sapabilir. Bazen de olan hatırlanır ama bağlamı ya da zamanı hatırlanmaz. Bunlar hafızada yer alan hatıradır, ama hatırlama değildir. Aristoteles melankoliklerin hafızalarının olduğunu ama hatırlamada becerikli olmadıklarını iddia eder. Hatırlamak için irade gerekir. Melankoliklerin ise duyum-algı sorunları vardır. Hatırlamak için harekete geçemezler. Onları duyu durumları yönlendirir.

Willy'nin babasızlığı/onaylayacağı veya reddedeceği bir modelinin olmaması onun hortlağıdır, ki bu hortlak kendi oğullarına da aktarılmıştır. Bu adeta bir aile lanetine dönüşmüştür. Happy babasının ölümünden hemen sonra babasının hayallerini miras aldığı ilan eder. Bellidir ki onun sonu da babasının sonu gibi olacaktır –ya da en azından öyle olması pek muhtemeldir.

Abraham ve Torok bir kuşaktan diğer kuşağa geçen (transgenerational) hayaletler olduğunu söylerler. Hatta hayaletler birbirlerinin hayaletleri olarak da belirirler.

Derrida'ya göre. İnsan yaşamı süresince hayaletlerle yaşamayı ve ölmeyi öğrenir. Her bir

Modelsizlik/babasızlık böylece bir soy lanetine dönüşecektir. Lanetin hortlakların ziyaretleri ile kuşaklar içinde kökeninden uzaklaşarak kendi hortlaklarını yaratacağı bile söylenebilir. Amerikan Rüyasının işlemeznliğini kanıtlanması, bakir toprakların kentin istilasına uğraması, birilerinin üstte olması için birilerinin altta kalma zorunluluğu da, diğer taraftan toplumsal/sistemsel lanetin en belirgin kanıtlarıdır. Bernard ve Howard'ın başarısı oyunun içinde olumsuzlanmaktadır. Ekecek bir parça toprak bile kalmayacaktır. İnsan sıcaklığı yitecek. Babalar çocuklarının seslerini makinalardan dinleyeceklerdir. Willy'nin arabasında giderken zevkine varamadığı doğa cam ve çelik yığınına büyütecektir. Satmak ve kar etmek belirleyecektir yaşamı.

Babasızlık Willy'nin travmatik geçmişinin temelini oluşturur. Biff'in travmatik geçmişinde babasının söylediği adam olmadığını fark etmesi yatar. Çocuklarına dürüst, tüm varlığını evine armağan eden adam imgesi yıkılır, Biff'in onu bir başka kadınla yakalaması ile.

Biff ile Willy arasındaki travma farkı, Willy'nin travmayı travma olarak isimlendirememesi,

hayalet bir hatırlamadır. Hatırlama geçmişin ölmüş bedenine yeniden biçim vermektir. Hatıra deneyimin hayaleti, hafıza ise mezarıdır. Hatıra hafızadan çıkıp defalarca oluş haline gelir ve biricikliğini yitirir. Biricikliğini yitirmek demek saf ilk oluş halinden uzaklaşmak demektir. Deneyim biricikliğini yitirir. Hatıra deneyimin yerini tutandır. Bu nedenle hatıra ile hafıza ikili karşıtlık/beraberlik halindedir. Deneyimin kendisi mi hatırlanmaktadır, onun ötekisi/hayaleti mi hatırlanmaktadır asla bilinmez. Öteki/Hayalet aslın yerini aldığında asıl ölmüş olur. Ya da asıl olan asla hatırlanmadığı için hep öteki/hayalet var olur. Hayalet bir kez ziyarete gelmez; özgün deneyim defalarca ölür. Hayalet kendi sonsuz hayaletlerini üretir. İlüzyonlar ilüzyonlara bırakır yerini. Böylece kaynaktan gittikçe uzaklaşılır. Deneyim hatırlanmaya çalışıldıkça deneyimin ölümüne yürüyüşte daha çok yol katedilmiş olunur. Geçmişin arşivi içinden seçilen, hatta daha doğrusu tetiklenerek güne düşen yeniden öldürülür. (Ancak, hayalet kavramı asla öldürülemez.) Hayalet öldürülürken öteki öldürüldüğü için ben de etkilenir. Günü yokluğu ile belirleyenin geçmişin izleri olduğu gibi.

Freud insanı geçmişi ile patolojik ilişkisi içinde incelemiş; geçmişte bir olaya, travmatik bir olaya saplanıp kalmayı irdelemiş. Kişi geçmişte olmuş olan travmatik bir olayla baş edemezse hayatının temelinden sarsılacağı üzerinde durmuş. Geçmişteki travmatik deneyimden kurtulamayanların zihni tümüyle geçmişe yönelir, gün ve gelecek önemini yitirir ve bazı obsesyonlar ortaya çıkar. Ob-

Biff'in ise bu olayın hayatının dönüm noktası olduğunu bilmesidir. Biff babasının yalanlarına katlanamamış, onunla çatışmış, babasının onun için çizdiği yoldan yürümemiş ve evden ayrılmak zorunda kalmıştır. Willy oğlunun başarısızlığında kendi payını arar ama oğluyla yüzleştiği zamanda bile kabahatli olduğunu algılamaz. Hatta, oğlunun iş randevusu ile ilgili olarak verdiği nasihatlar ile kendisinin Howard'la görüşmesindeki tavrının çelişmesinin bile göstermek istediği ile olduğu arasındaki varolan farkın olmaması gerektiğini bile kavramaz.

Biff'in eve dönüşü bir yüzleşmeye dönüşür. Willy'nin oğluyla yüzleşmesi ise yeni bir arzu tatminine evrilir. Oğlunun kendisini sevdiğine inanmak isteğine dönüşür. Oğlunun başarısızlığını kendisinin ona yeterli/gereken koşulları hazırlayamamasında bulur. İsteddiği gibi inşa edemediği geçmiş yerine kesin bir gelecek hazırlamalıdır. Geçmişin hayaletlerini geri yollamalıdır.

Charley'nin kendisine teklif ettiği işi gerçeği /yenilgisini itiraf etmemek için kabul etmeyen Willy doğal olarak gerçeği de görmek istediği biçimde görmek için onu istediği gibi biçimlendirmeye çabalayacaktır. O Biff gibi gerçeğin evine dönmez. O evden kaçmayı seçer.

sesyon belirtileri geçmişte yapılmak istenen ama yapılamayanların yerine geçer. Kişi neler olduğunu farkında değildir. Farkındasızlık rahatsızlıklara, hastalıklara yol açar. Hafızada geçmişte olup bitenlerin ayrıntıları silinmiştir; resmin bütünü hatırlanmaz. Hatırlanmayanların yerine yenileri yerleştirilir. Böylece yeniden bir geçmiş inşa edilir.

Derrida'nın hayalet kavramındaki hayalet tüm kavramları işgal (inhabit) ve huzursuz (haunt) eder, özellikle de kendi hayaletini. Derrida'ya göre, Marx'ın Hayaletleri'nde belirttiği gibi, yaşam hayaletlerle birlikte yaşanmaktadır. Hayalet bir temsilin özerk hale getirilmesinden ve kökeninin, üzerinde durduğu toprağın, temelinin unutulmasından oluşur.

Abraham ve Torok'a göre, özne yaralanmak için dünyayı görmek istediği yöne çevirir. Gerçeğin yerini fantezilerle bezer. Bu nedenle, fantazi temelde narsisttir. Fantazi yoluyla dünyayı istediği gibi görmek, örneğin özneyi nesne yitiminin gerçeklik iklimin-

Böylelikle kendini acı gerçekten koruyacaktır. Zaten kaçmak için bir süredir sonsuz sestsizliği/ölümü/intiharı planlamaktadır.

Yitirmiş olduğu oğul geri dönmüştür ona göre. Hortlakları mezarlarına geri gömebileceğine inanır. Zaten babasını yitirmiştir, bir de oğlunu tekrar yitirmeyi göze alamaz. Soy lanetinin peşlerini bırakmayacağına inanmak istemez.

den korur. Nesne yitiminin üstesinden gelmek ayrı bir çabayı gerektirecektir, yeni bir uyumu gerektirecektir. Özne bu zahmete de girmek istemez. Bu yorucu/zorlu/yaralayıcı bir yolculuktur; özne fantazi aracılığı ile bu yolculuğa çıkmayı reddeder. Böylelikle nesne kaybının getireceği yas süresi azaltılmış ya yok sayılmış da olacaktır. Böylece büyüsel bir iyileşme gerçekleşmiş olacaktır. Ama öte yandan, sevilen nesnenin yitimi üzerine konuşmamak, onu hatırlamamak, arkasından göz yaşları dökmemek acının içe atılması anlamına gelmektedir. Özne içinde bir mezar oluşturmaktadır. Yitirilmiş olan öznenin içine canlı canlı gömülmüş olmaktadır böylece. Travmatik olan unutulmaya çabalanmaktadır. Tabii mezarın olduğu yerde hortlak da olacaktır. Üstelik, hortlaklar mezar bekçilerine oyun oynamaya bayılırlar. Elbette, gizlemenin/gizlenmenin bir diğer nedeni de gizlenmesi gereken bir sır olmasıdır. Sırba bağlı olarak da bir utanç nedeni. Sır birilerinden saklanmalıdır. Bu sırba ortaklar da olabilir. O zaman daha da tehditkardır hortlaklar. Hortlak üstelik en fenası utancın yeniden yaşanmasına neden olacaktır. Bu sır genellikle yitirilenin sırrıdır, utancıdır. Yitiren özne onu çok sevdiği için bu sırrı saklamaktadır zaten. Bu nedenle mezar duvarları yükseltilmeli, utanç sonsuza dek unutulmak üzere daha derine gömülmeli, iyice gizlenmelidir. Yitirilmiş olan sevilen nesnenin zarar görmemesi arzulanır. Ama hortlak için en yüksek ve kalın duvarları aşmak, öznenin yüzünü iyice kızartmak/morartmak daha eğlenceli olacaktır.

Geçmişten gelen hayalet donmuş bir bütün değildir, hep oluş halindedir ve gelecekteki oluşu da tetiklemektedir. Hayalet hem ölüdür

hem diridir; hem yoktur hem vardır; hem oradadır hem buradadır; hem geçmiştedir hem andadır. (Jonathan Marshall, İngilizce'deki *absence* [mevcut olmayan] ve *presence* [mevcut olan] sözcüklerinden yola çıkarak varlık ile yokluk'u bir sözcükte birleştirerek mevcut olmak ile olmamak arasındaki gerilimi [Marshall'a göre aralarındaki sınır çizgisinin de nereden geçtiği belli değildir] ve ontolojik belirsizliği ifade etmek için için *asence* sözcüğünü uydurmuş.) Hayalet tarafından ziyaret edilen zamanından/mekanından kopmuş varlık/yokluk karşısında kendi merkezini kaybeder ve olasılıklara açık hale gelir. Zaman ve mekan da sabitliklerini kaybederler.

Newton ise zaman ve uzamı birbirinden bağımsız olarak görür. Ona göre zaman ve uzam öncesiz ve sonrası, kendine yeten soyut bütünlüklerdir. İkisi de oradadır ama gerçeklik düzleminde algılanamaz ama gerçekliği kendi içlerinde barındırır. Newton klasik mekanik görüşlerini uzamın beden (*body*)den ayrıldığı ve zamanın da dünyada olanlardan bağımsız olarak kendi başına aktığı üzerine kurar. Bu nedenle mutlak uzam ve mutlak zamanı ölçebildiğimiz uzam ve zamandan ayrı tutar. Uzam bir soyutlamadır. Bu soyutlama içinde biz bedenlerin farklı düzenlemelerini birbirleri ile karşılaştırırız. Bir bedenin hakiki hareketi ancak mutlak uzam içinde gerçekleşebilir. Newton'un uzam ve zamanın ontolojisi teması ilintili varoluş (*relationism*) ile tek başına varoluş (*substantialism*) tartışmalarında yansısını bulmuştur. Zaman ise dünyadaki değişim döngülerini ölçmeye yarar.

Ne Willy ne Happy tekinsiz bir alanda olduklarının farkındadır.

Zamanı geri döndürebileceklerini zannederler. Geçmişin gelecekte geri döneceğinin farkında değildirler. Geçmişin andan ve gelecekte bağımsız olduğunu düşünmektedirler.

Newton'dan özür dileyerek (Newton verzeih' mir') mutlak zaman ve uzam olmadığını söyleyen Einstein ile zaman ve uzam görelilik kazanır. Işık hızının sabit olması tanımından yola çıkarak öz zaman tanımlaması yapar. Öz zaman özel koşullar gerektirir: birbirine göre sabit hızla hareket eden iki gözlem çerçevesi ve iki farklı noktada ölçüm. Bu durumu açıklamak için verilen örnek şöyle: Yeryüzündesiniz, elinizde bir saat var. Arkadaşınız da bir roketin içinde, saniyede neredeyse 186.000 mille önünüzden geçiyor. Onun da elinde bir saat var. Arkadaşınızın saatini görme imkanınız olsaydı sizin saatinizden çok daha yavaş hareket ettiğini fark edecektiniz. Roketteki arkadaşınız ise saatinin normal olduğunu, sizin saatinizin yavaş hareket ettiğini söyleyecekti. İkiz paradoks (*twin paradox*)a örnek oluşturan bu örnekte hareket esas kabul edilmektedir ama hareketin oluşumu için bir ortamın varlığının da gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Hareketlerin yer aldığı uzamlar değişmiştir. Ölçüm yapılan noktalar farklıdır, gözlem çevreleri, evrenleri farklıdır. Ama biri de öbürüne göre daha doğru veya daha haklı değildir. Doğruluk, yanlışlık, iyilik, kötülük de böylesi bir formülasyon bağlamında ayrıca mutlak olarak da ele alınamaz.

Zamanın gücünü hafife alırlar. Kendilerine göre yorumlarlar –içinde buldukları zamanın koşullarına göre de.

Willy'nin Biff fotoğrafı adeta bir doğru-yanlış paradoksuna açılmaktadır. Biff'in geçmişini isimlendirdiği gibi geleceğini de isimlendirmektedir. Kendi zaman algısından olaylara ve Biff'e bakmaktadır. Bağdaştırma ve çakıştırma, aksini düşünme yetilerinden yoksundur. Zaten bütün oyun boyunca temel sorusuna yanıt araması da bu nedenledir. Her

bir olayı fotoğraf kareleri gibi algılamaktadır. Ama fotoğraf karelerini yan yana koymak yerine, ve hatta birini tercih etmek yerine ard arda dizmeye çalışmaktadır.

Yan yana koysa *belki* belkilere açık hale gelecektir.

Kuantum mekaniğinde de her bir olay adeta fotoğraf kareleri gibi algılanır. Kuantum kuramı süreksiz sıçralamalar içerir. Ancak, nesne aynı zamanda bir dalga olduğu için “belirsiz süreklilik” kavramı ile açıklama yapılır. Süreklilik artık bir muhtemel/olasılık içeren (*probabilistic*) sürekliliğe dönüşmüştür. Her parçağın işgal ettiği uzam olasılıkla saptanabilir. Kuantum mekaniği için bir olası olan kalkulusudur (*probability calculus*) denmektedir. Fizik biliminin doğanın ne/nasıl olduğunu bulmaya çalışmayan ama insanın doğa hakkında söyleyebileceğinin ne olduğunu araştıran bir bilim dalı olduğunu, ve tek bir soyut fizik tanımı olmadığını düşünürsek tek bir kuantum dünyasının olmadığını söyleyen kuantumcuları anlamak kolaylaşabilir. Kuantum fiziğinde verilerin tümü gerçekten oluyor muş gibi algılanmakta ve biz bunların içinden yalnızca birini seçmekteyiz. Seçmek ölçmek ile doğrudan bağlantılı. Ölçme biçimini seçtiğiniz zaman verilerden birini, evrenlerden birini, ihtimallerden birini, açıklamalardan birini, soyutlama ve/veya somutlamalardan birini; sözünüzü/cümlelerinizi seçmiş oluyorsunuz. Ancak, bu diğerlerinin mahkum edildiği anlamına gelmiyor; diğerlerinin seçilmemiş olduğu anlamına geliyor. Sizinki ile diğerleri karşıtlık içinde yer aldığı gibi yan yana da yer almış oluyor.

Kuantum fiziğinde dalga teklif eden dalga (*offer wave*) ve teyit eden dalga (*confirmation*)

wave) olarak ikiye ayrılır. Parçacıklar çevreleri ile teklif dalgası ile irtibat kurarlar. Olasılıklar çoktur. Teklif dalgası bir yanıt alırsa teklif kaynağına bir teyit gelir. Anlaşma tamamlandığında enerji, momentum vb. gerçekleşir. Hangi dalganın teklif edeceği, hangi dalganın teyit edeceği önceden de bilinemez.

Üstelik tüm açıklamalar, tüm yorumlar, ve hatta tüm doğrular an için geçerlidir; anın bilgisinin/aklının sonucudur. Schrodinger'in paradoksu kesin kararlara varılamayacağını gösterir. Schrodinger bir kediyi içinde radyasyon kaynağı olan bir kutuya koyar. Yüzde elli olasılıkla kedi radyasyona, yani ölüme maruz kalacaktır. Ama hangi yüzde ellisi belli olmayacaktır. Kedi yüzde elli ölüdür, yüzde elli canlıdır.

Sık-Tekrarcı (*Frequentists*) istatistikçiler bir olayın ne kadar çok tekrarlandığına bakarak olasılıkları değerlendirirler. Onlara göre olasılıklar öznenen bağımsızdır, nesnelidir. Bayesci (*Bayesians*) istatistikçiler ise olasılıkların özneye bağlı olduğunu düşünür. Farklı gözlemcilerin oluşlar üzerine algıları farklı olacaktır. Ernst Mach hareketin ancak görelilik olarak saptanacağını/yorumlanacağını söyler. Mach'a göre tüm ölçümler görelidir; bağlam olmadan ölçüm olmaz.

Sabitliğin olmadığı ortamlar tekinsizdir, korkuludur ama durumu (benlik, zaman, tarih, siyaset hakkında içkin olan, ve miras alınan ideolojileri) da yeniden düşünmeye, yeniden işlerlik kazandırmaya, yeniden gözden geçirmeye iter. Arşiv böylece yeniden oluşturulur.

Kuşaklar da bir sonraki kuşaklar için arşiv düzenler, bir başka deyişle, bir tür data mimarisi inşa eder. Çocuklara bu arşivler miras kalır. Ve bu arşivlerdeki bilgilere göre hareket etmeleri istenir. Arşivler verileri –kendi verilerini, kendi belleğini, kendi arşivini- organize eden, yeniden organize eden; bir organizasyon olarak tanımlanır.

Aslında, arşiv kurumlaşmış bir hafızadır. Bir tür müzedir. Sonraki kuşaklar için yapılması gerekenler orada yazılıdır, oradan okunur ve içselleştirilir. Hem evdir hem müzedir. Özel alan ile kamu alanı arasındadır. Arşiv nasıl yazıp, nasıl okunacağını, nasıl konuşulacağını belirler. Arşiv bir hafıza inşa etme tekniğidir. Arşivleme yaparak dışsal olan düzene sokulur, içsel olan açıklığa kavuşturulur. Arşiv dışsal olan ile içsel olan arasında bir yolculuk yapma olanağını sağlar. Bu yolculuk sırasında bazen bilinen kaybolabilir, beklenmeyen ile karşılaşılabilir. Ancak arşiv hiçbir şeyin kaybolmadığı bir yer olarak tarif edilir. Diğer bir deyişle arşiv kayıtların tutulduğu yerdir. Sessiz bir depodur.

Arşivleme unutkanlığa karşı bir eylemdir. Zihnin dışında yer alan bir eylemdir. Hafıza yaşayan içsel bir süreçtir. Arşivleme de bir belgelemenin ötesinde yaşayan dışsal bir süreçtir. Hatırlama için bir ortam sunan bir yapılanmadır. Arşivleme de bir yandan dışsal olanın içsel olana dönüştürülmesidir. Bir tür hafıza yazımıdır.

Bir tür kolektif bilgi, depolanmış bilgi olan arşiv, kişisel bilgiyi ve kişinin kendine ait olan

bilgisini biçimlendirmekte, değiştirmektedir. Depolanmış bilgi inceleme nesnesi haline geldiğinde yoruma açık hale de gelir. Yorum kendi bilgisini doğurur. Bilgi oluşturmak tarihi yeniden yazmaktır. Paul Ricoeur anlamayı Heidegger'e gönderme yaparak "Dasein'in projesi" olarak adlandırmakta; bunun "olmak"a açık olmak anlamına geldiğini söylemektedir.

Bilginin sınıflanması kendi başına gerçekleşmez. Önceliksiz de değildir. Bilgi kendi bilgisini gereksinir önce. Kendi bilgisi de diğer varolanlarla ilişkiyi gereksinir. Bu da evrensel veya nesnel olmamalıdır. Diğer varolanlarla birlikte olmak demek olması muhtemel olmak demektir; kişisel tarihin ve kişisel zamanın dahil edilmesi demektir. Diğer varolanlarla birlikte olmak demek yorumlamak, kişiye özel olmak, dönüştürmek, doğrudan çeviriyi engellemek demektir. Ancak, her bir oluş (*becoming*) aynı zamanda, anlamın tercüme edilmesi ve iletilmesi ikilemini de içerir, ki bu anlamlar daha çok anlama açılır ve sonuçta da kategorilere.

Freud'un psikanaliz teorisine işaret ederek yıkma güdüsünü, saldırganlık güdüsünü ve ölüm itkisini yorumlar Derrida. Ölüm itkisi kaybetme korkusu ile çakışır. Belki de bu nedenle ölüm itkisi geçmişi muhafaza etmeyi, günde geçmişi bulundurmamayı, geçmişi her zaman el altında hazır etmeyi teşvik etmektedir. Muhafaza etmek demek ölü bedenleri raflara dizmek demektir; böylece geçmişte kalanların kaybolmalarına izin verilmeyecektir, ya da istedikleri gibi yaşamalarına. Ama muhafaza etmek kaybetme korkusunu ço-

ğaltır. Kaybetme korkusu saklambaç oyunu gibidir. O halde ölüm itkisi sessizliği tehdit etmektedir. Yitirilmiş nesneyi zevk nesnesi haline getirir. Yitirilmiş nesne kendi yuvası ile hafızanın yazıldığı yuva arasında gidip gelir. Zihinsel ve fiziksel yolculuklar plastiği hafızayı yeniden yazım için elverişli hale getirir. Ölüm itkisi hafızayı tahrip eder, arşivi yok eder, Derridanın dediği gibi. Ölüm itkisi tüm arşivlerin, arşivlemenin, arşiv sevgisinin üstündedir. Ölüm itkisi sessizlik aracılığı ile arşivi yok eder. Sessizlik, unutkanlık (*amnesia*), hafızanın yerle bir edilmesi, *mneme* (hatırlamayı sağlayan) veya *anamnesis* (hatırlama) olarak yok edilmesi demektir. Aynı zamanda da arşiv *mneme* veya *anamnesis* de indirgenemez. Çünkü, bu da ölümcüldür. Arşiv *hypomnemadır*, *mnemotechnic* bir destek ya da temsildir. Arşiv spontan, yaşayan ya da içsel bir hafıza ya da *anamnesis* de değildir. Arşivin meselesi geleceğe geçecek olandır; arşivlenecek olandır. Arşivin meselesi geleceğin meselesidir. Geleceğe sorumluluk taşır arşiv. Arşiv geçmişin gelecekte değerlendirilmesidir bir anlamda. An ise hep gelecek halidir.

Arşiv bir tür dışsal zamanın isteyerek depolanmasıdır diyebiliriz. Öznenen bağımsız bir biçimde geçmişin olduğu gibi hatırlanmasını sağlamaya yöneliktir. Hayalet ise istem dışı olarak gelendir. Abraham ve Torok'a göre hayalet bir tür hortlaktır üstelik. Geçmişteki travmalar hayalet biçiminde su üstüne çıkar. Travmanın kendisi unutulmuştur ama hortlak biçiminde tekrar tekrar görünecektir. Bu hortlak, hortlak öykülerinde olduğu gibi yarım kalmış bir işi tamamlamak, geçmişteki bir yanlış düzeltmek ya da gizli kalmış bir gerçe-

ği açığa kavuşturmak için gelmez. Bu hortlak yalancıdır ve kendisine belirlediği özneyi yanlış yönlendirmek için gelir, ve hatta gerçeğin su üstüne çıkmaması için elinden geleni yapar. Çünkü, geçmişteki travma genellikle utanılacak bir şeydir. Abraham ve Torok'un hortlağı Derrida'nın hayaletinden farklıdır. Abraham ve Torok'un hortlağının peşine takılıp geçmişte olanın peşine düşülür; Derrida'nın hayaletinin peşine düşülüp geleceğe yönelinir. Abraham ve Torok gizli olan/gizlenmiş olan ile ilgilenirler; Derrida ise gizliliğin kendisi ile.

Julian Wolfreys için hayaletler hikaye anlatımı ile harekete geçerler. Hikaye anlatmak demek ötekinin dönmesi için yer hazırlamak demektir. Benjamin'e göre ise hikaye anlatıcısı uzakların ve geçmişin bilgisiyle donanmıştır. Benjamin düşüncesini, "Yolculuğa çıkanın anlatacakları vardır." atasözü ile destekler. Ancak, yine Benjamin'e göre deneyim modernite ile birlikte değersizleşmiş, hikaye anlatıcısı da gözden düşmüştür. Artık hikaye anlatıcısının deneyimine de aklına da, diğer bir deyişle geçmişin (ve/veya uzakların) bilgisine ihtiyaç duyulmamaktadır. Oysa hikaye anlatıcısı geçmiş, ölmek üzere olanı anlatır/aktarır. Anlatılan, yeniden anlatılmak/aktarılmak için dinleyende, yeniden vücut bulur. Destan hafızaya, hafıza destana dönüşür adeta. Hatıra kayıtlandığı zaman tarihe dönüşür. Hatıra olayların kuşaklardan kuşaklara geçişini sağlar. Geçmişin bilgisi geleceğin bilgisi olur.

Kaynaklar

Abraham N., M. Torok. The Shell and the Kernel. Haz. Ve Çev.: Rand. Minneapolis: U. of Minnesota P., 1986.

Abraham N., M. Torok. The Wolfman's Magic Word: A Cryptonymy. Çev.: Rand. Minneapolis: U. of Minnesota P., 1986.

Adorno, Theodore W.. "What Does Coming to Terms with the Past Mean;" Bitburg in Moral and Political Perspective. Haz.: Geoffrey H. Hartman. Çev.: Timothy Bahti ve Geoffrey Hartman. Bloomington: Indiana U. P., 1986, 114-29.

Annis, Charles. "Frequentists and Bayesians: What IS 'probability'?; Confidence Intervals vs Credible Intervals"; http://www.statiscalengineeringcom/frequentists_and_bayesians.htm

Barash, Jeffrey Andrew. "Martin Heidegger, H. Arendt ve Anımsamanın Politikası"; Metafizik ve Politika: Martin Heidegger, Hannah Arendt. Haz.: Sanem Yazıcıoğlu Öge ve diğerleri. İstanbul: Boğaziçi Ü. Yayınevi, 2002. S.:49-80.

Bergson, Henri. The Creative Mind: An Introduction to Metaphysics. New York: Kensington Pub. Corp., 1946.

Bearn, G. "Differentiating Derrida and Deleuze"; Continental Philosophy Review. Vol. 33, 2000. S.: 467-88.

Benjamin, W.. "Hikaye Anlatıcısı"; Son Bakışta Aşk. Haz.: Nurdan Gürbilek. Çev.: Nurdan Gürbilek, Sabir Yücesoy. İstanbul: Metis Yayınları, 2001.

Blanchot, M.. "Gazes from Beyond the Grave"; The Work of Fire. Çev.: Charlotte Mandell. California: Stanford U. P., 1995.

Bland, J. Martin, Douglas G. Altman. "Bayesians and frequentists"; <http://www.bmj.com/cgi/content/full/317/7166/1151>

Caputo, J.. Deconstruction in a Nutshell. New York: Fordham U. P., 1997.

Davis, Colin. "Hauntology, specters and phantoms"; French Studies. Volume 59, Number 3, July 2005. S.: 373-379.

Davis, Colin. "Introduction: The Return of the Dead"; Haunted Subjects. <http://www.palgrave.com/pdfs/0230507824.pdf>

Deleuze, G.. Bergsonculuk. Çev.: Hakan Yücefer. İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2005.

Deleuze, G.. Difference and Repetition. Çev.: Patton. New York: Columbia U. P., 1994.

Deleuze, G.. Pure Immanence: Essays on a Life. Haz.: Rajchman. Çev.: Boyman. New York: Zone Books, 2001.

Deleuze, G. ve Felix Guattari. Felsefe Nedir? Çev.: Turhan İlgaz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996.

Derrida, J.. Archive Fever: A Freudian Impression. Çev.: Prenowitz. Chicago: U of Chicago P.. 1996.

Derrida, J.. "Foreword: Fors: The English Words of Nicolas Abraham and Maria Torok; Abraham N., M. Torok. The Wolfman's Magic Word: A Cryptonymy. Minneapolis: U. of Minnesota P., 1986.

Derrida, J.. Aporias. Haz.: Hamacher ve Wellbery. Çev.: Dutoit. California: Stanford U. P..

Derrida, J.. Deconstruction and the Possibility of Justice. Haz.: Cornell, Carlson, & Benjamin. New York: Routledge, 1992.

Derrida, J.. Marx'ın hayaletleri: BORÇ DURUMU, YAS ÇALIŞMASI VE YENİ ENTERNASYONAL.. Çev.: Alp Tümertekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.

Derrida, J.. Politics of Friendship. Çev.: Collins. New York: Verso, 1997.

Derrida, J.. Writing and Difference. Çev.: Bass. Chicago: U. of Chicago P., 1978.

Einstein, A.. İzafiyet Teorisi. Çev.: Gülen Aktaş. İstanbul: Say Yayıncılık, 1993.

"Ernst Mach";
http://en.wikipedia.org/wiki/Ernst_Mach

Freud, Sigmund. "Mourning and Melancholia" ; The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud. Haz.: James Strachey. [Çeviri Joan Riviere'nin 1925 çevirisine dayanmaktadır.] London: Hogarth Press, 1989. Vol. 14. S.: 243-58.

Freud, Sigmund. "Fixation to Traumas –The Unconscious" ; The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud. Haz.: James Strachey. London: Hogarth Press, 1989. Vol. 16. S.: 273-85.

Galison, Peter L. ve D. Graham Burnett. "Einstein, Poincaré & Modernity: A Conversation;" Daedalus. Spring 2003. 1-15.

Green, Christopher. "On Memory and Reminiscence";
<http://psychclassics.yorku.ca/Aristotle/memory.htm>

Heisenberg, Werner. "The History of Quantum Theory"; Physics and Philosophy; <http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/ge/heisenb2.htm>

Infeld, Leopold. Albert Einstein. Çev.: Cemal Yıldırım. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999.

“Jacques Derrida from Plato’s Pharmacy”; <http://social.chass.ncsu.edu/wyrick/debclass/pharma.htm>

Jacques Derrida’s Intrepretation of Plato’s Phaedrus; <http://www.geocities.com/Vienna/Choir/4792/derrida.html>

Jansen, Yolande. “The red shoes: Walter Benjamin’s reading of memory in Marcel Proust’s À la recherché du temps perdu, in the light of Dreyfus Affair”; *Journal of Romance Studies*. Volume 3, Number 1. 2003. S.: 27-43.

Kaufmann, W.. “Heidegger: The Way Back into the Ground”; *Existentialism from Dostoyevsky to Sartre*. New York: Meridian Books, Inc., 1958. S.: 206-221.

Marshall, Jonathan. “The Online Body Breaks Out? Asence, Ghosts, Cyborgs, Gender, Polarity and Politics”; http://journal.fibreculture.org/issue3/issue3_marshall.html

McDonald, Neal ve diğerleri. What is a Wave Function? What is an Orbital?: Introduction to quantum mechanics”; <http://www.chemistry.ohio-state.edu/betha/qm>

“Newton’s Views on Space, Time and Motion”; *Stanford Encyclopedia of Philosophy*; <http://plato.stanford.edu/entries/newton-stm/>

Norris, Christopher. “Derrida on Plato: Writing as Poison and Cure”; *Derrida*. Cambridge, Massachusetts: Harvard U Press, 1987. S.:28-62.

O’Kane, Shaun. “Quantum Reality”; <http://www.quantum.bowmain.com/index.html>

Reynolds, Jack. “Derrida and Deleuze on time, the future and politics; borderlands, e-journal. Volume 3, Number 1, 2004; http://www.borderlandsejournal.adelaide.edu.au/vol-3no1_2004/reynolds_time.htm

Roffe, J., “Deleuze”, *Internet Encyclopedia of Philosophy*, Haz.: Fieser, J., <http://www.utm.edu/research/iep/d/deleuze.htm>

Roqueni, Pilar C.. “From Man’s Vision to Art’s Vision: An analysis of Andrei Tarkovky’s filmographic work”; http://www.acs.ualgary.ca/tstrronds/nostalghia.com/The_Topics/Roqueni.html

Rynasiewicz, Robert. “Newton’s Views on Space, Time, and Motion”; <http://plato.stanford.edu/entries/newton-stm/>

“Time Traveler”; *Einstein’s Big Idea*; NOVA: Science Programming on Air and Online; <http://www.pbs.org/wgbh/nova/einstein/hotsciencetwin/>

Wolfreys, Julian. “The Old Story With A Difference: Pickwick Vision”; <http://www.ohiostatepress.org/books/Book%20PDFS/Wolfrey%20Old.pdf>